

Jan van den Broek

Paddepoelsterweg

Aantekeningen voor een voordracht voor het Brugterugcafé
in dorps huis 'Artharpe' te Adorp

16 april 2024

Groningen 2024

Paddepoelsterweg

Laatste wijziging: 17-4-2024 20:09

Op de voorpagina: gezicht op de Paddepoelsterweg ter hoogte van boerderij Zwakenberg

Vooraf

Nadat in september 2018 de Paddepoelsterbrug door een binnenvaartschip was aangevaren en onklaar was geraakt, bleek Rijkswaterstaat niet van zins de kapotte brug te repareren of de oeververbinding anderszins te herstellen. Door belanghebbenden werd een actiegroep opgericht die onder de leus 'Brug T'rug' herplaatsing van de brug eiste. De groep kreeg steun, niet alleen van gedupeerden, maar ook van lokale overheden en organisaties op het gebied van landschapsbeheer en toerisme.

Om de belangstellenden van wat historische informatie te voorzien omtrent de Paddepoelsterweg heb ik op 25 juni 2019 in dorps huis Artharpe te Adorp een voordracht gehouden. Ik heb toen een aantal plaatjes uit mijn eigen verzameling laten zien en daarbij voor de vuist weg enig commentaar geleverd. Ik weet nog dat het heel warm was, dat de zaal desondanks goed vol zat en dat er met grote belangstelling werd gekeken en geluisterd.

Ondertussen zijn we vijf jaren verder en lijkt het erop dat de actiegroep in elk geval gedeeltelijk haar zin krijgt. De oude Paddepoelsterbrug komt niet terug en ook op een soortgelijke brug hoeven we niet te rekenen. Wat er waarschijnlijk wél komt is een hoge brug waarvan voetgangers, fietsers en scootmobielers gebruik kunnen maken om van de ene kant van het Van Starckenborghkanaal naar de andere kant te komen.

Baudien Bauman van de kerngroep 'Brug terug' meende dat het goed zou zijn om het verhaal van 2019 nog eens te herhalen en, als dat mogelijk was, ook een tekst te maken die aan belangstellenden ter beschikking kan worden gesteld. Dat leek me een goed idee. Zo komt het dat er op 16 april 2024 een reprise is geweest van mijn voordracht over de Paddepoelsterweg en dat dit 'Vooraf' de aanhef is van een leesbare bewerking van mijn voordracht.

Ik hoop dat alle liefhebbers van het Groninger landschap (en Pieterpadders!) over niet al te lange tijd weer ongehinderd kunnen genieten van de unieke kwaliteiten van dit landschap, dat de inwoners van stad en land weer hun vertrouwde rondjes kunnen maken en dat de kinderen niet meer hoeven om te fietsen wanneer ze naar school gaan.

Groningen, april 2024

Paddepoelsterweg

Paddepoelsterweg

- 1 Land en water
- 2 Van de stad naar de brug
- 3 Van de brug naar Wierumerschouw

Een weg is als een snoer waaraan allerlei kralen zijn geregen die van omvang, kleur en aard verschillen. De kralen zijn dan de verhalen die verteld kunnen worden wanneer we op verschillende plaatsen van de weg even halt maken.

De verhalen zouden wel in een min of meer logische volgorde kunnen worden gerangschikt, maar de weg dicteert ons om het bestaande verband los te laten en uit te gaan van de plek waar we ons tijdens onze wandeling bevinden.

Om toch af en toe de nodige verbanden te leggen moet ik soms dingen herhalen of vooruitlopen op verhalen die op een volgende plek aan de orde komen. Dat maakt een wat rommelige indruk, maar ik heb geen kans gezien dit te voorkomen.

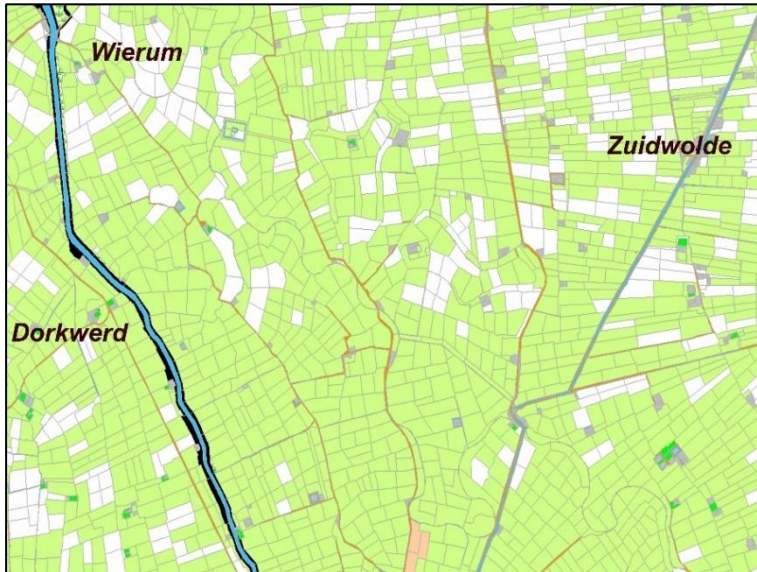

Assen en omgeving: veel woeste grond

Ofschoon het vanavond over een gewone landweg gaat, wil ik mijn verhaal beginnen met enkele opmerkingen van een wat bredere landschapshistorische strekking. Daarbij hoort ook een vergelijking van de landschapspatronen in Drenthe en Groningen.

Het bovenstaande kaartje geeft inzicht in het landgebruik ten tijde van de inrichting van het kadaster (1832). De verspreid liggende beige vlekken duiden bouwland aan. Met groene tinten zijn bos (donkergroen) en weiland (lichtgroen) aangegeven. De weiden en hooilanden bevinden zich bij de waterloopjes. Lila vlakken duiden op woeste grond: de lichte kleur betekent heide, de wat donkerder kleur links op het plaatje geeft veen aan. Daar ligt tegenwoordig de Asser wijk 'Kloosterveen'.

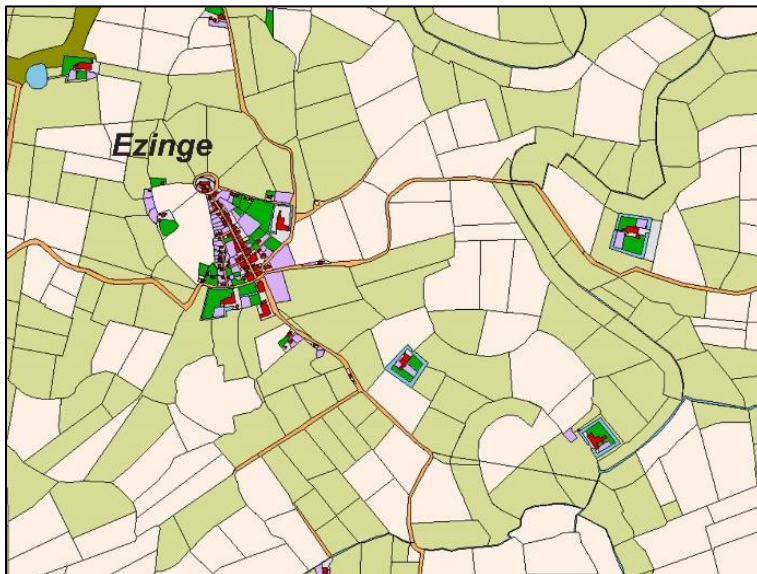
Paddepoelsterweg

Kavelpatronen tussen Wierum en Zuidwolde

Hoe anders was in dezelfde tijd de situatie ten noorden van de stad Groningen. Toen een groot deel van Drenthe nog 'woest en ledig' was, lag hier al een cultuurlandschap dat, van nu af gerekend, meer dan 1000 jaar geleden is ingericht.

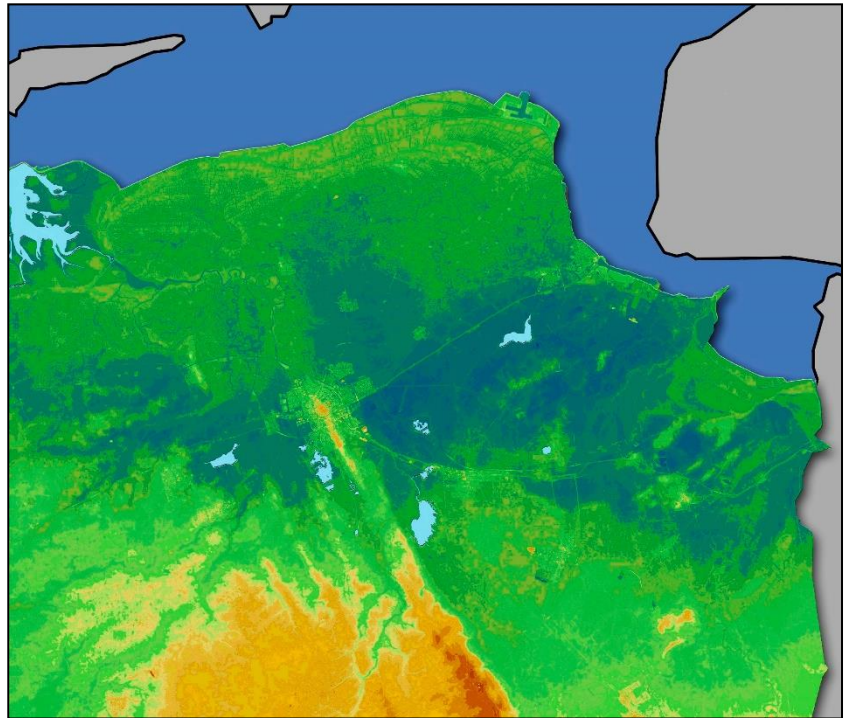
De kadasterlijntjes laten verschillende verkavelingspatronen zien. In het oudste cultuurland bieden ze een rommelige aanblik, in de gebieden waar eerder veen heeft gelegen zien we lange rechte lijnen. De abrupte scheidslijnen die we daar tussen verschillende blokken zien, verraden dat we hier te maken hebben met grootschalige ondernemingen en een centrale regie.

Ezinge

Zo rechtlijnig en strak de verkaveling in de buurt van Zuidwolde is, zo rommelig is die in het wierdenland. Bepalende factoren waren hier niet lijnen-trekkende mensen, maar natuurlijke elementen als waterlopen, ruggen (oeverwallen en banken) in het ooit open kwelderland.

AHN: een nieuw hulpmiddel

De kaarten van het Actueel Hoogtebestand Nederland maakt hoogteverschillen zichtbaar die we in het veld niet zien.

De bijzondere kenmerken van het Groningse landschap springen meteen in het oog. In Drenthe loopt het water vanzelf weg, maar het Drentse water moet in Groningen door laagland heen om naar zee te stromen. Ook dat laagland – dat aanvankelijk niet zo laag was, maar aan voortdurende daling onderhevig was – moest zijn water kwijt. Bovendien had je ook in Groningerland hogere en lagere gronden die voor hun afwatering op dezelfde natuurlijke waterlopen waren aangewezen. Tegenwoordig hebben we mechanische hulpmiddelen om het water kwijt te raken. Dat was vroeger niet het geval. Om het buitenwater te weren waren dijken nodig en voor het lozen van het eigen en ‘bovenwater’ moest men slim gebruik maken van het natuurlijke verval en de getijden. Daarvoor moesten kanalen worden gegraven en zijlen gelegd. Het spreekt voor zich dat bij een dergelijke stand van zaken veranderingen in bodemhoogte enorme problemen opleverden.

Aan de hand van het kaartje zijn allerlei bijzonderheden te signaleren. Ik noem er enkele:

- het Drentse plateau helt naar het noorden af; de ‘groeven’ daarin zijn sporen van het terugtrekkende ijs
- aan de zee kant is het land hoog opgeslibd (Waddenkust, Fivelboezem, Dollard); deze hoogte blokkeert de afwatering
- in gebieden waar ooit een dik veenpakket heeft gelegen, zien we nu uitgestrekte laagten; vaak liggen daar kleiafzettingen op een venige ondergrond
- keileem- en zandruggen tekenen zich af in het laagland: bijv. Noordhorn-Zuidhorn, de Hondsrug met Groningen op het noordelijke uiteinde, Schildwolde-Hellum-Siddeburen, Wagenborgen
- zelfs daar waar de Gorechter venen zijn afgegraven (bij Hoogezand en Sappemeer), is de bodem nog hoog!; hier heeft een tot 4 meter dik veenpakket gelegen
- het Damsterdiep (de Delf tussen Garrelsweer en Delfzijl) ligt op de grens van hoge en lage landen
- het Eemskanaal (aangelegd tussen 1866 en 1876) is zichtbaar als een lichte streep. Het is een langgerekte bak met water die ten dele **op** het land ligt en daarmee een perfecte illustratie is van het probleem dat het Drentse water voor Groningerland betekende.

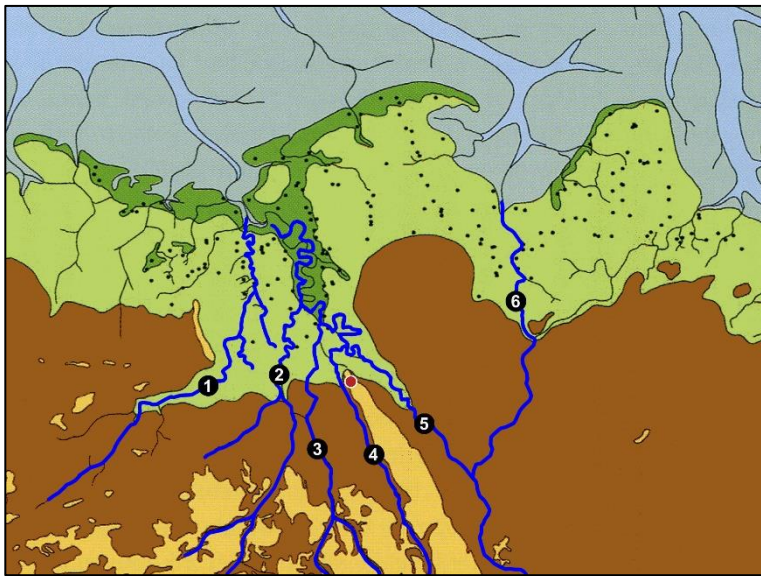
Paddepoelsterweg

De laagten ter weerszijden van het noordelijke uiteinde van de Hondsrug zijn een gevolg van de ontginningen van het veen dat zich achter de kwelderwallen had gevormd.

Doordat Groningen aan het 'voeteneind' van Drenthe ligt, bestaat de problematiek van het 'Drentse water' nog altijd. In 1998 liep het 't Groninger Museum binnen. Nadien zijn waterbergingsgebieden ingericht, zoals de Onlanden, de Westerbroekstermadepolder en de Onnerpolder.

Het beeld is in de loop van de eeuwen ingrijpend veranderd. Sommige gebieden zijn hoger geworden, andere gedaald. Dat laatste komt zeker niet alleen door de gaswinning van de laatste halve eeuw, maar vooral door de veenontginningen in de middeleeuwen en vanaf de 16e-20e eeuw. Niet veranderd is dat het water vanaf de hoge pleistocene gronden van Drenthe naar het noorden stroomt. De belangrijkste vanuit Drenthe naar het noorden stromende waterlopen zijn het Peizerdiep, de Drentsche Aa en de Hunze.

Op het volgende plaatje zien we de belangrijkste natuurlijke watergangen waarvan de overblijfsels nog altijd in het landschap herkenbaar zijn.

Groningerland omstreeks 100

- 1 Oude Riet- Woldstroom met 'Middagsterriet' en 'Meedsterriet'
- 2 Peizerdiep met Gave
- 3 Eelderdiep
- 4 Drentsche Aa
- 5 Hunze
- 6 Fivel

De ligging van de stad Groningen is aangegeven met een rood stipje. De loop van de genoemde watergangen is ingetekend in een kaartje dat ontleend is aan het werk van de paleogeograaf Peter Vos. Donkergroen zijn de jongere, hoger gelegen kwelders. Lichtgroen zijn de oudere en lagere kweldervlakten. Bruin is het hoogveen; met geel zijn de pleistocene bodems aangegeven. Linksboven is de oude Hunzeboezem te zien, rechts daarvan de baai waarin de Fivel uitmondde en uiterst rechts de monding van de Eems.

De 'Woldstroom', waarvan de min of meer parallel aan de A7 lopende Oude Riet een deel is, neemt twee naamloze zijtakken op. De eerste zijtak, ten zuidwesten van Aduard, noem ik 'Meedsterriet'. Bij Fransum komt er nog een andere watering bij. Vanaf dat punt kronkelt de rivier, die ik 'Middagsterriet' noem, noordwaarts. Een spoor van deze waterloop is nog te zien tussen de borg Allersma en Ezinge. Tussen Aduard en Zuidhorn kruist de Friestraatweg de nog altijd goed herkenbare geïnverteerde bedding van de 'Woldstroom' (bij boerderij 'Osseweide') en de niet-geïnverteerde bedding van de 'Meedsterriet' (ten westen van hotel 'Aduard').

Het Peizerdiep werd in Lieuwerderwolde (Hoogkerk en Leegkerk) 'Hunsinge' genoemd. Deze rivier neemt bij Hoogkerk een uit het westen komend zijriviertje op (de Leek?) en kwam ooit bij Wierum uit in de benedenloop van de Hunze (het latere Reitdiep), maar stond mogelijk ook in verbinding met de 'Middagsterriet'.

Het Eelderdiep kwam waarschijnlijk ten noordoosten van Dorkwerd in de benedenloop van de Hunze uit ('de Mude', ten noorden van boerderij Zwakenberg aan de Paddepoelsterweg).

De Drentsche Aa is de rivier waaraan Groningen ligt en die de stad met de zee verbond. De rivier kwam in de huidige stadswijk Selwerd uit in de Hunze.

De Hunze mondde aanvankelijk ten noorden van Allersma in een wijde baai uit. Daaraan heb ik in *Van Hunze tot Reitdiep* (2018) aandacht besteed.¹

Het is niet zeker of de Fivel een echte zijtak van de Hunze is geweest. Er zijn wel sporen ontdekt die doen vermoeden dat er een natuurlijke verbinding tussen beide rivieren is geweest. Deze zou gelopen hebben door het huidige Foxholstermeer en tussen Scharmer en Kolham.

Johan Rengers van Ten Post (1542-1626)

Op de twee vorige plaatjes zagen we dat de stad Groningen op het einde ligt van een hoge rug en aan drie zijden omringd is door laagland. Terecht schreef de Ommelander edelman Johan Rengers van Ten Post² dat de stad op een 'Stert van Drentlant' lag. Hij bedoelde dat niet als een neutrale beschrijving van een geografische situatie, maar als een argument ter versterking van zijn betoog dat de 'Westfaalse' stad Groningen minderwaardig was in vergelijking met de door edele Friezen bewoonde Ommelanden. Hij verbond daaraan allerlei politieke consequenties die er voor ons niet meer toe doen. Zijn observatie over de bijzondere ligging van de stad Groningen is echter wel *to the point*.

In Groningen kwamen twee werelden bij elkaar. Niet alleen grensden hier de door Friezen en Saksen bewoonde gebieden aan elkaar met alle culturele verschillen die daarbij horen, ook kunnen we spreken over verschillende economische systemen die hun eigen specifieke producten voortbrachten.

¹ Zie www.vanlauwerstoteems.nl onder de rubriek Mengelwerk.

² Johan Rengers van Ten Post (1542-1626) is de auteur van een kroniek en enkele andere geschriften waarin hij zich liet kennen als de theoreticus van de onafhankelijke Ommelanden. Zijn werken zijn halverwege de 19^e eeuw uitgegeven: H.O. Feith (ed.), *Werken van den ommelander edelman Johan Rengers van Ten Post*, I-II, *Kronyk* (Groningen 1852), III, *Verhandeling van 'den standt en politie der Ommelanden'* (Groningen 1853).

Paddepoelsterweg

Ook is er een opmerkelijk verschil in de infrastructuur. In de kleigebieden waren nauwelijks landwegen en de weinige landwegen die er waren, waren lang niet altijd begaanbaar. Daarom verplaatsten de bewoners zich vooral over het water. In Drenthe waren de meeste beekjes zo smal dat ze niet bevaarbaar waren. Er waren echter wel landwegen die het grootste deel van het jaar begaanbaar en berijdbaar waren.

Tussen Anloo en Eext

In Drenthe bevindt zich 'harde grond' en zijn de wegen van ouds her het grootste deel van het jaar begaanbaar.

De op het plaatje afgebeelde weg – even ten zuiden van Anloo – is onderdeel van de route die van noordwest naar zuidoost over de Hondsrug loopt en is als zodanig oeroud. Ook het bos op deze plaats is al oud.

Voor een goed begrip van de vroegere situatie moeten we echter het grootste deel van de huidige Drentse bossen wegdenken. Die zijn pas in de 20e eeuw aangeplant. Voordien voerden de landwegen vooral door kale heidevelden en langs zandverstuivingen.

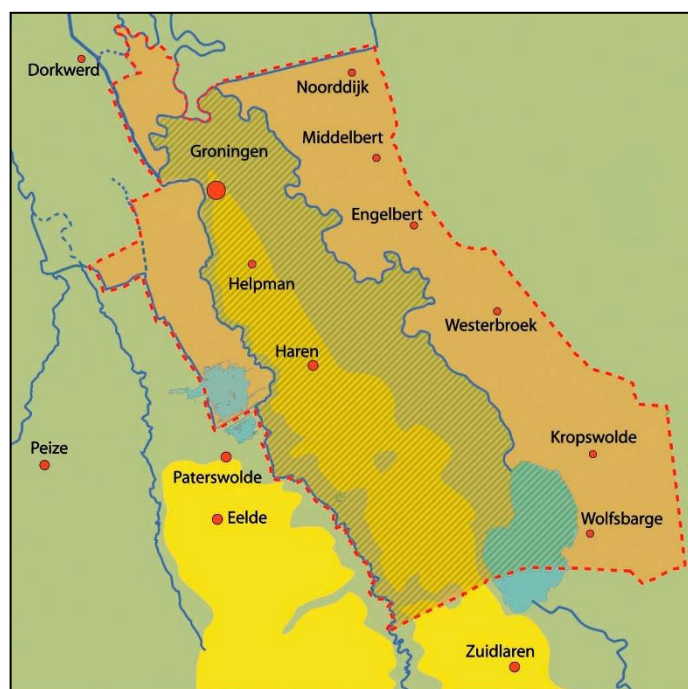

Paddepoelsterweg

In de Groningse kleigebieden spelen landwegen een secundaire rol. Alleen in het droge jaargetijde en tijdens vorstperioden waren de kleiwegen begaanbaar. Als we ons de oude situatie willen voorstellen moeten we bij dit plaatje van de Paddepoelsterweg het asfalt wegdenken. Het water in de sloten stond ook veel hoger en op de weg stonden grote plassen.

Verder moeten we ook proberen los te komen van de rol die het verkeer in onze tijd speelt. De behoefte om zich te verplaatsen is in de loop der eeuwen heel geleidelijk toegenomen. Ze is pas in de laatste 200 jaar sterk gegroeid. Tot zo'n 150 jaar terug verlieten mensen alleen bij uitzondering hun woonplaats. De meeste plattelandsbewoners hadden buiten hun dorp niets te zoeken. Als gevolg van de wisselende toestand van de wegen was bovenlokaal handelsverkeer bovendien een seizoensaangelegenheid.

Alvorens we vanuit de stad Groningen via de Paddepoelsterweg op pad gaan, kijken we nog even naar de situatie zoals die rond het jaar 1000 aan het einde van de Hondsrug was.

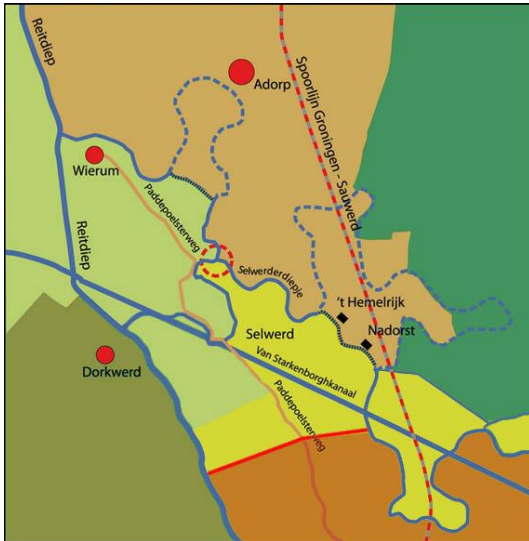
Het Gorecht: kern en kolonies

Omstreeks het jaar 1000 oefende de bisschop van Utrecht niet alleen het geestelijke, maar ook het wereldlijke gezag uit over Drenthe. Ook de op het noordelijkste puntje van Drenthe gelegen nederzetting Groningen en zijn omgeving (het Gorecht) vielen onder de bisschop. Hier grensde het Utrechtse gebied aan de Friese landschappen Hunsingo (in het noorden) en Fivelgo (in het oosten).

Het kerngebied van Gorecht ligt tussen de natuurlijke grenzen (Drentsche Aa en Hunze) en is op dit plaatje groen gearceerd.

Het lijkt erop dat de grenzen in het ontginningsgebied in overleg met de Friese burenen zijn vastgesteld. In de praktijk bemoeide de bisschop zich nauwelijks met de gang van zaken in deze noordelijke uithoek van zijn gebied. Hij werd hier vertegenwoordigd door een bestuursambtenaar die 'prefect' werd genoemd. De functie van prefect werd uitgeoefend door een vertegenwoordiger van de lokale adel die daarbij werd geholpen door standgenoten die hun hoge status ook mede aan hun relatie met de bisschop ontleenden.

Paddepoelsterweg

De Mude: waar de voormalige gemeenten Aduard, Adorp en Noorddijk aan elkaar grensden

De Mude ('monding') is het punt waar de afgeleide Drentsche Aa in de Hunze uitkomt. Het punt is aangegeven met een rode streepjescirkel.

Dorkwerd ligt in de gemeente Hoogkerk, Wierum in de gemeente Adorp; ten oosten van Adorp ligt het kerspel Zuidwolde (gemeente Bedum). Het gele gebied (Selwerd en de Borgham) hoort bij Noorddijk. Ten zuiden van het gele gebied ligt het rechtsgebied van de stad Groningen (de Groninger 'Stadstafel'). De grens tussen beide gebieden is gemarkeerd met een rode lijn: dat is de Penningsdijk waarmee we nog nader zullen kennismaken.

Ten noorden van Dorkwerd lag de rechtstoel Kolde Ovent-Platvoetshuis. Het gebied hoorde later onder Hoogkerk, maar is ongetwijfeld een zelfstandige rechtstoel geworden toen de Groningers een kanaaltje groeven om de benedenloop van de Drentsche Aa (het Groningerdiep) te verbinden met de afwateringssloot van Lieuwerderwolde-Dorkwerd (nu het rechte stuk van het Reitdiep tussen Dorkwerd en Wierumerschouw). Dat moet kort na het graven van het Aduarderdiep zijn geweest (c. 1400).

Plattegrond van Groningen door Jacob van Deventer

De 'koninklijke geograaf' Jacob van Deventer maakte in de 16e eeuw plattegronden van vele steden in de landen waarover Filips II de scepter zwaaide. Deze plattegronden zijn ingebonden en vormen met elkaar een aantal atlanten die in de *Biblioteca Nacional* te Madrid worden bewaard. Op de rechterpagina is het blad Groningen afgebeeld.³

De kleuren geven de grondgesteldheid weer: groen zijn de lage weilanden, beige de hogere zandgronden die geschikt zijn voor land- en tuinbouw.

In Van Deventers tijd was het stadsareaal van Groningen nog vrijwel helemaal beperkt tot het gebied dat nu binnen de diepenring ligt. Desondanks werd deze nederzetting in de 13e eeuw al 'rijk' genoemd en gold de stad in de 16e eeuw als een belangrijk strategisch steunpunt. In militaire zin gold ze als nagenoeg onneembaar.

In verband met ons onderwerp concentreren we ons op enkele van de afgebeelde wegen. Opvallend zijn de twee wegen die parallel aan elkaar naar het zuidoosten lopen: de Hereweg en de Oosterweg. In zuidwestelijke richting lopen de Drentselaan (nu Peizerweg), een weg langs het Hoendiep en een weg die vanaf Donghorn toegang geeft tot het oostelijke deel van Lieuwerderwolde (nu Hoogkerk),

³ Biblioteca Nacional de España, Planos de ciudades de los Países Bajos. Parte III, nr. 65. <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000015403>.

waar nu de stadswijk Vinkhuizen ligt. De Hogeweg loopt parallel aan het Reitdiep naar het noordwesten.

Vanaf de noordwestelijke hoek van de stad zien we ook vaag een weg in noordwestelijke richting lopen. Het gaat hier om de voortzetting van een weg die binnen de stad als 'de Laan' wordt aangeduid en toegang gaf tot de landerijen op de oostelijke oever van de Drentsche Aa. De Kerklaan ligt ongeveer op het tracé van deze oude weg. Het feit dat er geen poort is die met deze weg correspondeert, wijst erop dat hij niet van belang was voor het interlokale verkeer.

In het gebied ten noordwesten van Groningen zijn verschillende overslibde wierden aangetroffen. We hebben hier te maken met een gebied dat al in de Romeinse tijd werd bewoond. Ook de landwegen daarin zullen oud zijn. De Laan en ook de Paddepoelsterweg gaan waarschijnlijk terug op die eerste bewoningstijd.

Verder naar het oosten zien we buiten de stad de wegen die in het verlengde liggen van de Boteringe- en Ebbingestraat. De 'Verlengde Boteringestraat' splitste zich ter hoogte van het Nieuwe Kerkhof. De westelijke tak liep door via de huidige Moesstraat en splitste dan opnieuw. De westelijke route liep naar de Paddepoel en verder naar Wierum en de dorpen van Middag. Dat is onze Paddepoelsterweg. De oostelijke route volgde de linkeroever van de Hunze tot de Wilkersbrug bij de Nadorst, stak daar de rivier over en liep door naar Adorp, Sauwerd, Winsum en nog verder langs de wierdenreeks. Wie bij het Nieuwe Kerkhof de oostelijke tak koos, kon via de Korreweg naar Noorddijk of over de Kleiweg naar een gebied dat Innersdijk genoemd werd. Daar liggen de nederzettingen Zuidwolde, Noordwolde en Bedum. In beide gevallen moest men via een voorde of brug de Hunze oversteken.

Ook de 'Verlengde Ebbingestraat' sloot aan op de Korreweg en de Kleiweg.

Aan de oostzijde van de stad springt de weg langs het Damsterdiep het meest in het oog. Veel ouder was echter de weg die even ten zuiden daarvan is getekend en in het veld lijkt dood te lopen.

Tegenwoordig volgt het Eemskanaal het tracé van die weg, die toegang gaf tot Noorddijk, Middelbert, Engelbert en de Fivelgoër dorpen Harkstede, Scharmer en Slochteren. De weg langs het Schuitendiep bestond in de middeleeuwen nog niet.

Paddepoelsterweg

Het Reitdiep gaat door de verkeveling

Het Reitdiep tussen de huidige stadswijken Paddepoel en Vinkhuizen zou je kunnen zien als kanalisatie van de Drentsche Aa. Het kanaal is waarschijnlijk in eerste aanleg gegraven als sloot ter ontwatering van een rietmoeras ('reitland'). Het sloot bij Dorkwerd aan op de benedenloop van een riviertje dat we mogelijk kunnen identificeren als Eelderdiep. Die natuurlijke stroom kwam in de Paddepoel achter de boerderij van Zwakenberg in de Hunze uit. Ik vermoed dat de Groningers de Drentsche Aa die aan de westzijde langs hun stad stroomde, in de 12e eeuw hebben afgeleid naar de sloot die ze door het reitland hadden gegraven. Daardoor ging er veel meer water door die sloot stromen en verloor de oude bedding van de Drentsche Aa aan betekenis. Die oude bedding was ter hoogte van de Lijsterbeslaan in de wijk Selwerd uitgestroomd in de Hunze.

Doordat het Reitdiep een tijd lang onbedijkt is gebleven en de getijden vrij spel hadden, is de bedding van het kanaal gaan slingeren.

De hoek bij Donghorn is pas in 1854 afgesneden.

Oude landwegen

Op het onderhoud van een aantal landwegen werd toezicht gehouden door de hoogste centrale instantie die er in Groningerland was, de Hoofdmannenkamer, later Hoge Justitiekamer geheten. Dat was tevens de hoogste rechtbank in het gewest. De bedoelde wegen zijn:

- de Hogeweg en Legeweg
- de Paddepoelsterweg tot aan de Wierumerschouw
- de Oude Adorperweg tot de Wilkersbrug bij de Nadorst
- de Hinkemahornsterweg naar Ruischerbrug
- de Stadsweg (deze weg is – in weerwil van de verhalen – niet zo oud; hij dateert uit de 15e eeuw, zij het dat onderdelen ervan al ouder zijn).

Vroeger was het de gewoonte dat de lokale infrastructuur, zoals wegen, sloten, vonders en bruggen, werd onderhouden door de aangelegen eigenaren, al dan niet georganiseerd in samenwerkingsverbanden. Doorgaande wegen doorkruisten vaak gebieden die onder verschillende besturen vielen. Dat betekent dat de bruikbaarheid van een weg afhankelijk was van meer dan één eigenaar of organisatie. Dat het toezicht op de goede staat van de hierboven genoemde wegen door de hoogste centrale instantie in Groningerland werd uitgeoefend, heeft alles te maken met het bovenlokale belang van deze wegen.

De Hereweg was misschien wel de belangrijkste landweg, maar viel desondanks niet onder de schouw van de Hoofdmannenkamer. Dat komt doordat deze weg in zijn volle lengte in de 'Stadstafel' en het Gorecht lag, in het gebied dus dat onder de stedelijke overheid ressorteerde.

Binnen de Boteringepoort

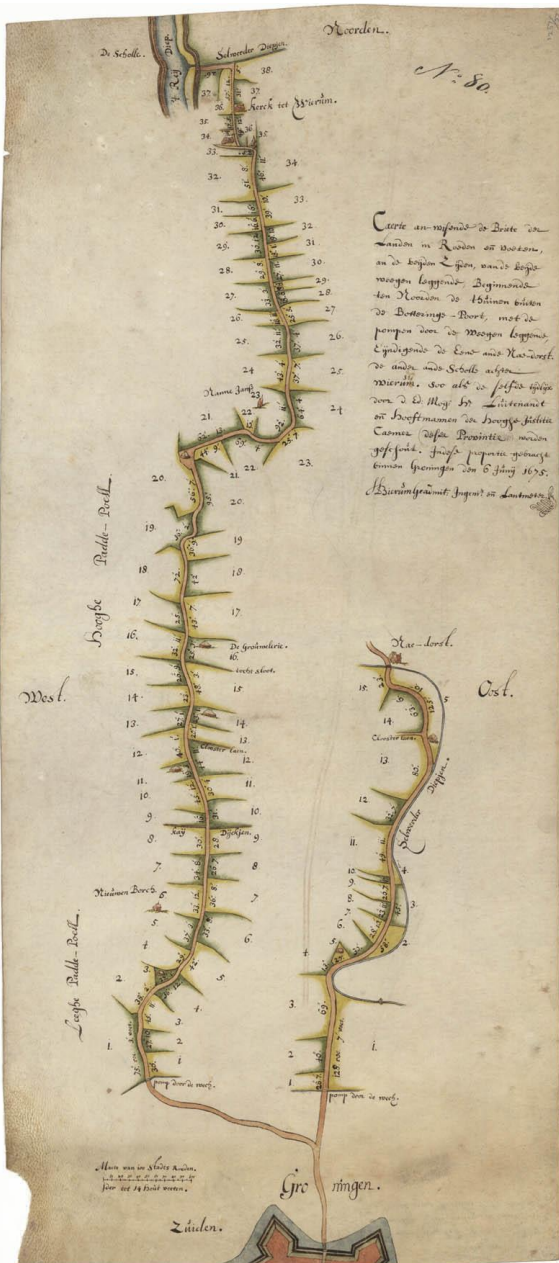
De Boteringepoort stond op de plek waar de Nieuwe Boteringestraat de Noorderbinnensingel kruist. De poort maakt deel uit van de in het begin van de 17e eeuw gemoderniseerde vestingwerken van Groningen. De middeleeuwse Boteringepoort lag ruim 600 zuidelijker: bij de Boteringebrug.

Met dit plaatje verlaten we de stad en beëindig ik mijn inleiding.

Paddepoelsterweg

Paddepoelsterweg

- 1 Land en water
- 2 Van de stad naar de brug
- 3 Van de brug naar Wierumerschouw

Paddepoelsterweg en Oude Adorperweg op een kaart uit 1675

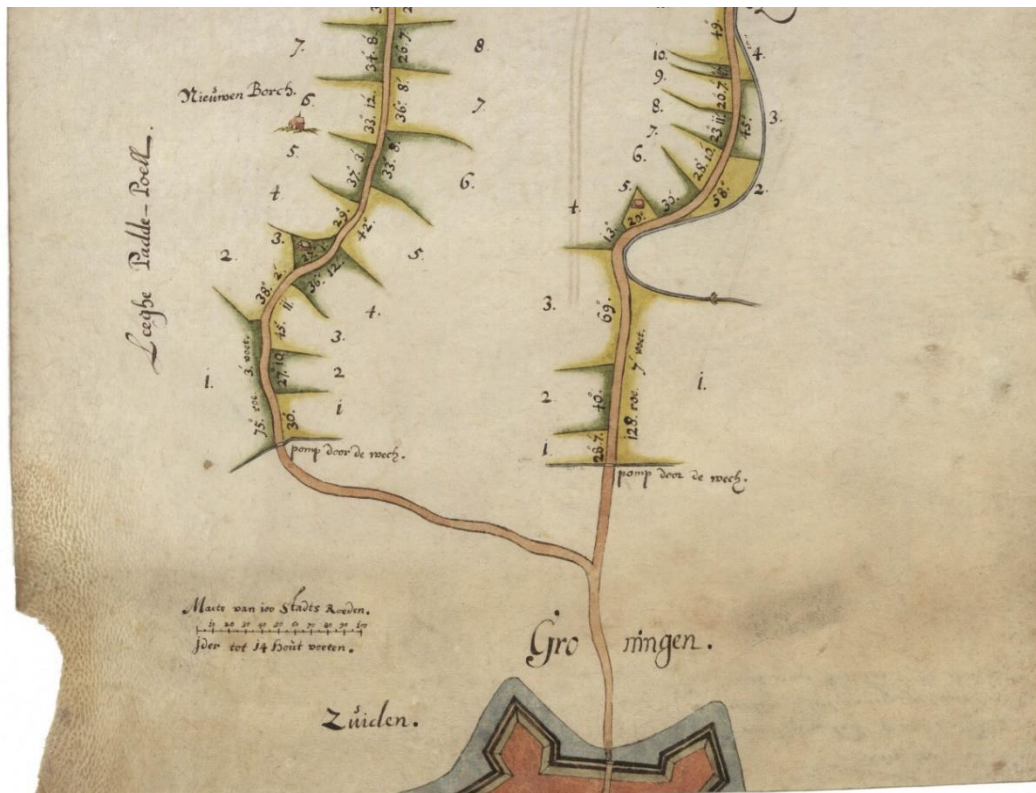
Groninger Archieven toegang 817-1257-1

Caerte an-wisende de briete der landen in roeden ende voeten, an de beijden zijden, van de beijde weegen leggende, beginnende ten noorden de thuinen buiten de Botteringe-poort, met de pompen door de weegen leggende, eijndigende de eene an de Nae-dorst, de ander ande Scholle achter Wierum. Soo als deselfde tijdljx door d. Ed. Mog. hr. luitenant ende hooftmannen der Hooghe Justitie Caemer (deser Provintie) worden geschout. In dese proportie gebracht binnen Groningen, den 6 junij 1675.

H. Bierum, geadmitteert ingenieur ende lantmeter.

Kaart van het gebied ten noorden van de Boteringepoort, waarop de breedte van de landen is aangegeven die liggen langs de twee wegen tot aan de Nadorst en de Scholle bij Wierum. Met schaalstok, Vervaardiger: H. Bierum (1675)

Paddepoelsterweg

Buiten de Boteringepoort

Links zien we de Paddepoelsterweg, rechts de Adorperweg.

Bij nr. 3 aan de linkerkant van de Paddepoelsterweg herkennen we de boerderijen in Park Selwerd en ten oosten van de Adorperweg zien we bij de nrs. 2-4 de Hunzebocht bij Selwerderhof.

Bij de boerderijen in Park Selwerd, nu Moskee en Wijkpost van de gemeente Groningen, eindigt ook de Laan.

De *Leeghe Padde Poell*: de Lage Paddepoel is het zuidelijke deel van het grote gebied dat Paddepoel werd genoemd. Het noordelijke deel, grenzend aan Wierum en Adorp, heet de Hoge Paddepoel. De naam Paddepoel heeft met padden en poelen niets te maken. Pada is de tweede naamval van de Friese mansnaam *Pad* of *Padde*, en *pol* betekent 'hoogte' maar ook 'eilandje, laagliggend door aanslibbing gevormd land'.

Selwerderdiepje langs de Iepenlaan (voormalige Adorperweg)

Bij Selwerderhof (2005).

Dit is het enig overgebleven spoor van de grote Hunzekronkel die ooit de Borgham omgaf.

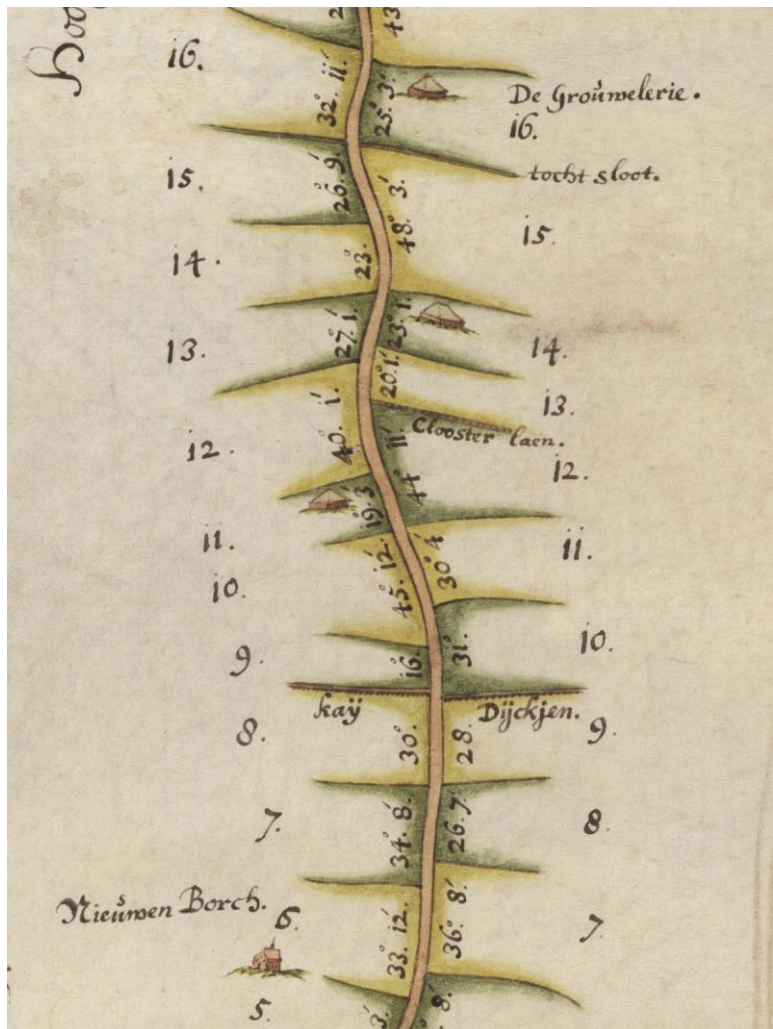
**De boerderijen in het huidige
Park Selwerd**

Hier kwamen De Laan en de
Paddepoelsterweg bij elkaar.
Op de plek van de linkerboerderij
staat nu de Moskee.

**Nijenborg, Penningsdijk,
Kloosterlaan, Tochtsloot en
Grouwelerie**

Op dit gedeelte van de plattegrond
van landmeter Bierum zien we de
Nieuwen Borch, een *Kajdijckjen*
(Penningsdijk, grens tussen de
Stadstafel en Selwerd) en de
Cloester laen (weg naar het
klooster Selwerd). Ook de
afgebeelde *tocht sloot* en boerderij
Grouwelerie bestaan nog altijd.

Paddepoelsterweg

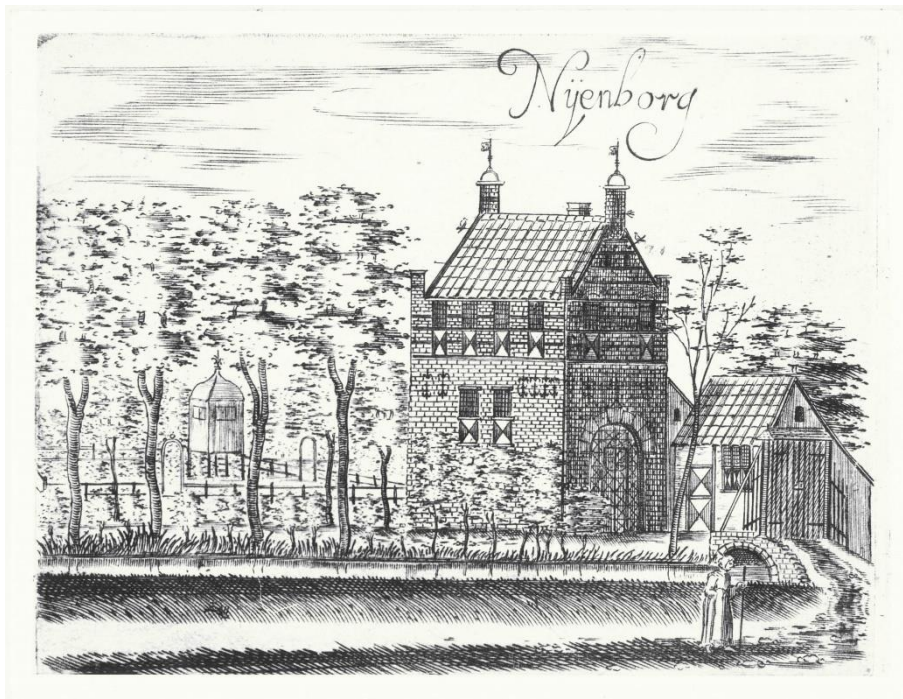
Boerderij 'Landleven' aan de Paddepoelsterweg

Kort nadat deze foto is gemaakt is het talud opgeworpen voor de Plataanlaan (Noordelijke Ringweg). De boerderij stond tegenover de ingang van het Crematorium. Ten westen van het erf lag het buitenhuis de Nijenborgh. Landleven verschijnt in 1934 voor het eerst op de topografische kaart.

Paddepoelsterweg achter 'Landleven'

Het bos aan de westzijde van de Paddepoelsterweg was er in het begin van de jaren 70 nog niet.

De Nijenborg aan de Paddepoelsterweg

Groninger Archieven
1785-3363

Buiten van Johan van Nijenborch; ten westen van boerderij Landleven. Op deze plaats bevindt zich nu de parkeerplaats van het Crematorium.

Dit huys en dees hofsteed' is gesticht het jaer Van sestienhondert, driemael tien, en vier daer naer; En dat op 't vlacke veldt, alwaer te voor niet stonde Dan haver ende gras, doen men dit eerst begonde.

De Penningsdijk in 2005 en 2015

Het grootste deel van de Penningsdijk, die ooit de noordgrens was van de Groninger stadsjurisdictie ('de Stadstafel'), is nu verdwenen onder de gebouwen op het Zerniketerrein. Tegenwoordig wordt het beeld hier bepaald door de Linnaeusborg. Het oostelijke deel van de dijk, tussen de Paddepoelsterweg en de bedding van de Hunze (Selwerderdiepje), is onherkenbaar geworden door de begroeiing van Selwerderhof.

De Penningsdijk ligt in het verlengde van een lijn waarop ook het Hooihuis aan de Friesestraatweg en de kerk van Leegkerk liggen. Ik zal dat aanstonds laten zien.

Het woord Penningsdijk is een verbastering van 'Pendingsdijk'. Een pending is een kunstmatige waterscheiding, aangebracht tussen verschillende waterbeheerssystemen. In principe moesten alle landeigenaren en –gebruikers de afstroom van hun eigen water regelen. Wanneer ze hun water via het land van anderen wilden lozen, moesten ze daarvoor afspraken maken. Op die manier zijn de eerste samenwerkingsverbanden ontstaan. Deze 'proto-zijlvestenijen' deden hun uiterste best om 'vreemd' water buiten te houden. Dat betekende onder meer dat soms ook bestaande watervoerende sloten moesten worden afgesloten. Het heette dan, dat daarin een 'pendam' werd gelegd. Een 'pendingsdijk' sloot een groter gebied af van dat van een naastgelegen eigenaar of samenwerkingsverband.

Galgeveld en Penningsdijk

Galgen stonden vaak op plaatsen waar men een jurisdictie (rechtsgebied) binnenkwam. Het maakte de reiziger duidelijk dat hij een gebied betrad waar rovers en geweldplegers niet op genade hoefden te rekenen. Het Galgeveld beslaat een 'overhoek' tussen twee takken van de Penningsdijk en de Paddepoelsterweg. Op de noordelijke tak ligt nu een fietspad waarbij het straatnaambordje 'Penningsdijk' staat, langs de zuidelijke tak lijken ook sloten te hebben gelegen, maar daarvan zijn

Paddepoelsterweg

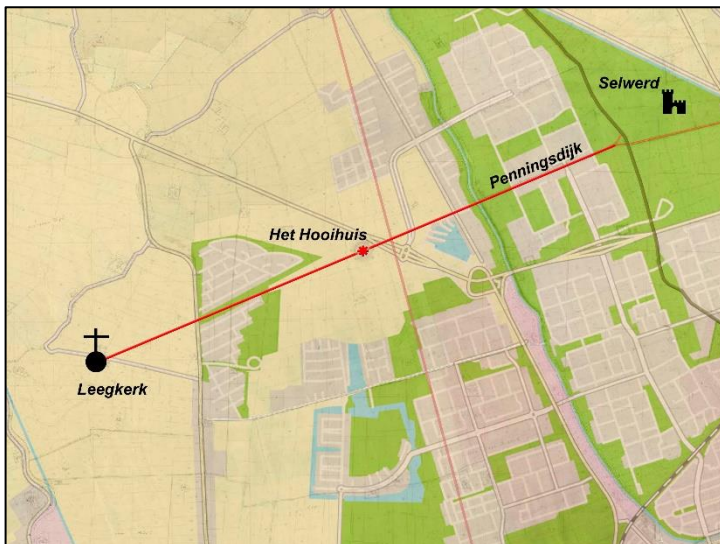
alleen nog sporen herkenbaar. De zuidelijke tak is de grensscheiding tussen het Gericht van Selwerd in het noorden en de Stadstafel in het zuiden, later de gemeentegrens tussen Groningen en Noorddijk. Ten noorden ervan gold in het verleden het Landrecht van Selwerd, ten zuiden het Groninger stadsrecht. De waterscheiding – de echte Penningsdijk dus – was de noordelijke dijk met het fietspad en het straatnaambordje

De Penningsdijk en het kasteel van Selwerd

Het tussen de Paddepoelsterweg en de Hunzebedding gelegen deel van de Penningsdijk is onherkenbaar verdwenen onder de Selwerderhof. Zoals het kaartje laat zien ligt dat stuk niet precies in het verlengde van de lijn Leegkerk-Hooihuis, maar een beetje ten zuiden daarvan.

De afwijking begint in feite al op enkele tientallen meters ten westen van de Paddepoelsterweg, waar de dijk zich in twee takken splitst. Linksonder is met een rode vlek de kleine wierde aangegeven waarop het Hooihuis staat.

De lijn Leegkerk-Hooihuis-Penningsdijk

Even ten oosten van het Hooihuis kruist de lijn die vanaf de kerk te Leegkerk getrokken kan worden een lijn die geraaid lijkt te zijn op Dorkwerd en Eelde.⁴ Die lijn is bepalend voor verkaveling van het gehele reit- en woldland ten noordwesten van de stad Groningen.

De noordgrens van de Groninger stadsvrijheid ligt ten oosten van het Reitdiep op het verlengde van de lijn Leegkerk-Hooihuis.

⁴ Zie voor de lijn Dorkwerd-Eelde: Landschap Lezen 1, hoofdstuk 1.4 *Elders besproken ontginningen*, pp. 33-44. Te vinden op www.vanlauwerstoteems.nl.

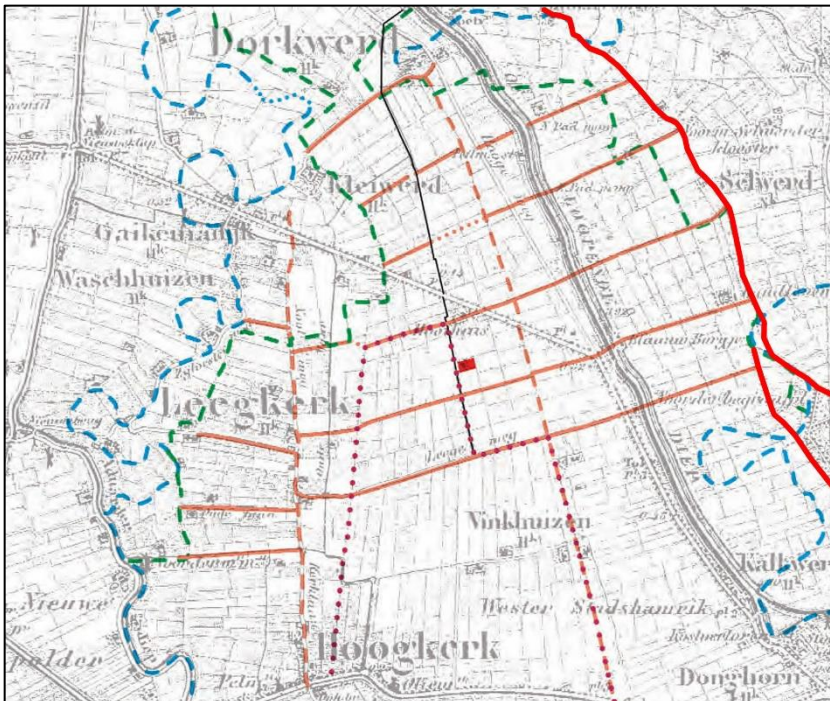
Het Hooihuis aan de Friesestraatweg

Op het terrein van het Hooihuis zijn dertiende-eeuwse scherven gevonden en een tweetal waterputten met daarin resten van een houten tandwiel uit diezelfde tijd.

Kerk van Leegkerk

Het bultje waarop de kerk van Leegkerk staat, is het westelijke eindpunt van de lijn die de noordgrens van de Groninger stadsvrijheid bepaalde.

De Paddepoelsterweg en de indeling van Noord-Lieuwerderwolde⁵

Het rode blokje markeert de plaats aan het Aquamarijnpad waar in de periode 21 april-14 november 2006 archeologisch onderzoek is verricht.

⁵ Gert Kortekaas e.a. 'Jaarverslag archeologie in 2006 en 2007', in *Hervonden Stad*, jrg. 13 (2008) 6-59.

Paddepoelsterweg

In zijn verslag over een opgraving in 2006 heeft ook stadsarcheoloog Gert Kortekaas aandacht geschonken aan de planmatige inrichting van het lage Lieuwerderwolde. Bij zijn artikel plaatste hij een kaartje waarin niet alleen enkele van de besproken oriëntatielijnen herkenbaar zijn, maar dat ook goed de samenhang laat zien tussen het land ten westen en ten oosten van het Reitdiep. Daaruit blijkt dat dit kanaal jonger is dan de verkaveling.

Een 16^e-eeuws schansje aan de Paddepoelsterweg

Tussen de Penningsdijk en de Kloosterlaan ligt aan de westkant van de Paddepoelsterweg nog een onaanzienlijk archeologisch monument: een vierkant terreintje waar aan het eind van de 16^e eeuw een militair steunpunt is geweest. De maten ervan komen overeen met wat we in de stadsrekening vinden.⁶ Het plekje valt op doordat het uitgespaard is toen in de jaren 70 tussen het Reitdiep en de Paddepoelsterweg een aantal bosjes is aangeplant.

Vanaf mei 1591 zijn in het 'stadshamrik' vijf kleine schansen aangelegd met onderkomens voor soldaten. Die werden in deze steunpunten gestationeerd ter bewaking van het vee dat de Groninger burgers op de weiden ten noorden van de stad liet grazen. Groepjes Staatsgezinde soldaten die in opdracht van de Friese stadhouder Wilem Lodewijk via de zeegaten Groningerland binnenvielen, hadden het op deze beesten gemunt. De 'vetweiderij' was een belangrijke bron van inkomsten voor de Groningers en een van de pijlers onder de stedelijke economie. De Spaanse kolonel Verdugo, die het koninklijke leger commandeerde, vond het beneden zijn eer als krijgsman om dienst te doen als cowboy, maar moest onder druk van het stadsbestuur toch soldaten beschikbaar stellen voor de bemanning van de schansjes. Eén van de schansen werd aangelegd aan de Paddepoelsterweg.

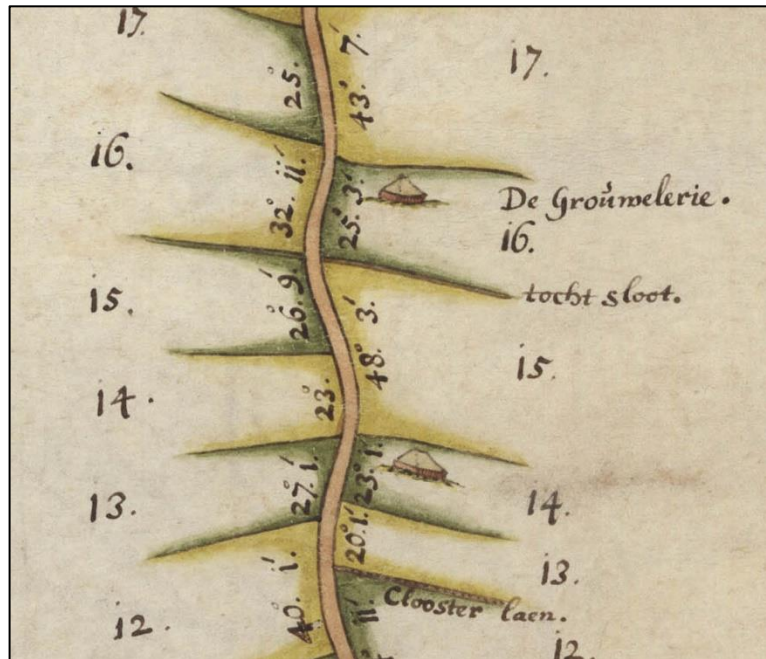
Waar in 1591 een schansje is gemaakt

De omtrek bedroeg 21 roeden (167,69 meter).⁷ Tegenwoordig staat bij deze open plek een bankje.

⁶ Stadsrekening 1591 fol. 525 (Groninger Archieven toegang 2100 inv.nr. 7.50).

⁷ Sommigen vermoeden dat op dit terrein een voorpost heeft gestaan van het kasteel Selwerd. Noch in de archieven, noch in de bodem zijn vondsten gedaan die daarop wijzen.

Kloosterlaan, Tochtsloot en Grouwelerie

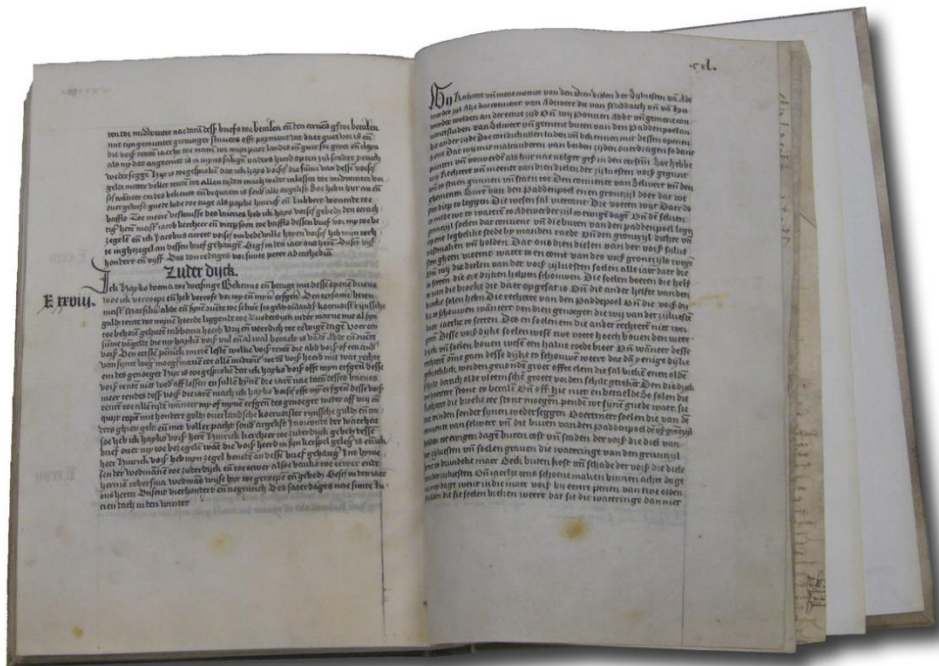
Kloosterlaan (2014 en 2019)

Over het klooster Selwerd – dat in 1215 voor het eerst wordt genoemd – is veel te vertellen. Dat doe ik nu niet. Het was een nonnenklooster met een goed *scriptorium*. De boeken die daar werden geschreven, zijn in heel West-Europa teruggevonden. In de jaren 80 van de 16e eeuw hebben de nonnen hun toevlucht gezocht in de stad; de gebouwen zijn toen als militaire basis gebruikt en verwoest.

Selwerd had huizen aan de Oude Ebbingestraat wz en Sint Jansstraat. Het was later gehuisvest in het Vrouw Sywenconvent aan de Broerkerkhof. Op 21 juli 1585 werd bij openbare verkoop het aangrenzende huis aan de Boteringestraat wz, met het kleine huis enz. aangekocht. Het gaat hier om het voormalige gerechtsgebouw, dat nu in gebruik is bij de Rijksuniversiteit Groningen.

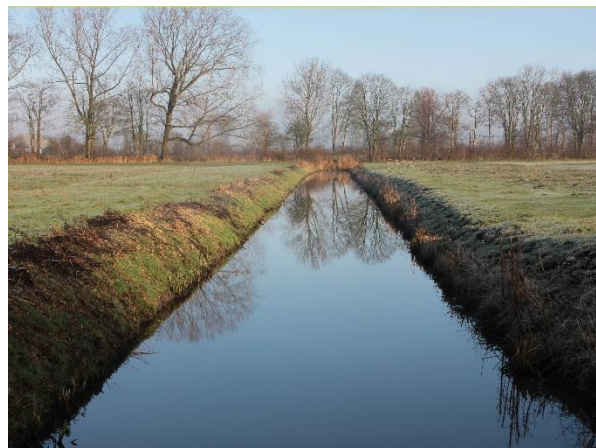
Op het straatnaambordje staat: Laan naar 't Klooster'. Dat wil zeggen: één apostrof te veel of te weinig. Bedoeld is misschien 'Laan naar 't Klooster'. Maar de aanhalingstekens zijn gewoon overbodig.

Paddepoelsterweg

Cartularium van Selwerd Groninger Archieven 172-20 fol. 139v-140.

In dit geheel uit perkamenten bladen bestaande boek staan afschriften van alle belangrijke akten van het klooster. Onder meer staat hierin een overeenkomst die door het klooster was gesloten met de leiding van het Aduarderzylvest. Bepaald werd dat de kloosterlingen hun water mochten lozen via een ‘grondzyl’ (sifon of onderleiding) op de bodem van het Reitdiep. Sindsdien kon het water van Selwerd, Paddepoel en Wierum door het land ten zuiden van Dorkwerd naar het Aduarderdiep stromen. Uiteindelijk kwam het, samen met het door het Peizerdiep aangevoerde water bij Aduarderzyl in de benedenloop van het Reitdiep uit.

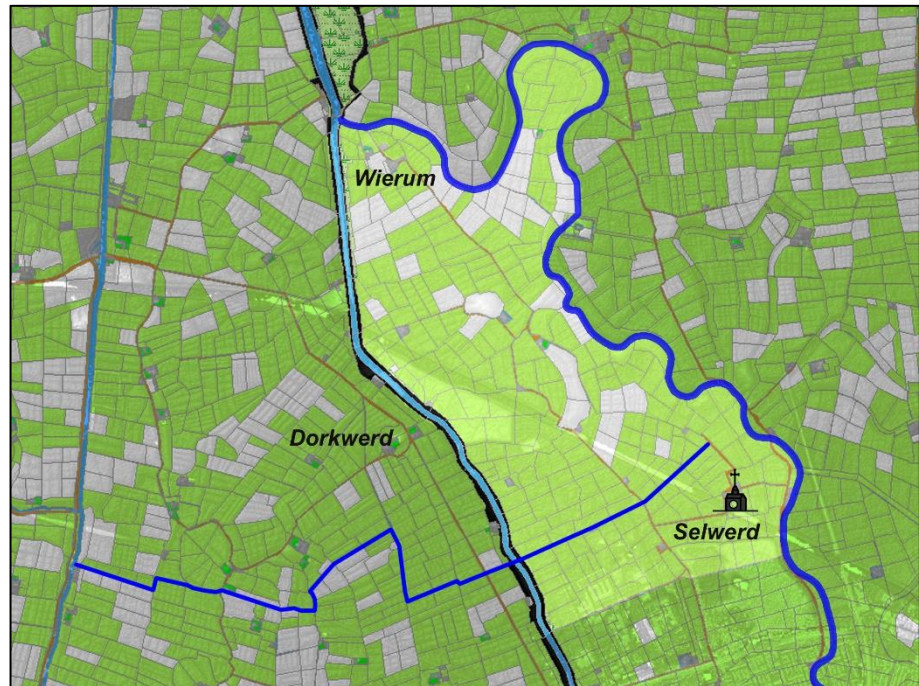
Selwerder tochtsloot (west en oost)

De door landmeter Bierum op zijn kaart getekende Tochtsloot bestaat nog altijd en heeft ook nog altijd een serieuze functie. Aan de westzijde van de weg staat een gemaaltje. Het water uit het gebied tussen de Paddepoelsterweg en de Adorperweg stroomde vanaf 1425 door deze tochtsloot naar het Reitdiep. Zoals gezegd werd het daar onderdoor geleid en kwam het verderop bij Slaperstil in het Aduarderdiep uit. Sinds de aanleg van het Van Starckenborghkanaal is de situatie anders. Dat kanaal heeft hetzelfde peil als het Aduarderdiep, zodat het Selwerder en Paddepoelster water niet langer de omweg over Dokwerd hoeft te maken. Het stroomt nu in

noordoostelijke richting naar het Van Starckenborghkanaal gaat door een duiker onder fiets- en voetpad Sprikkenburg door en komt dan in het kanaal uit. Bij het Noorderzijlvest heet deze watergang 'Zuider Nieuwe Uitwatering'.

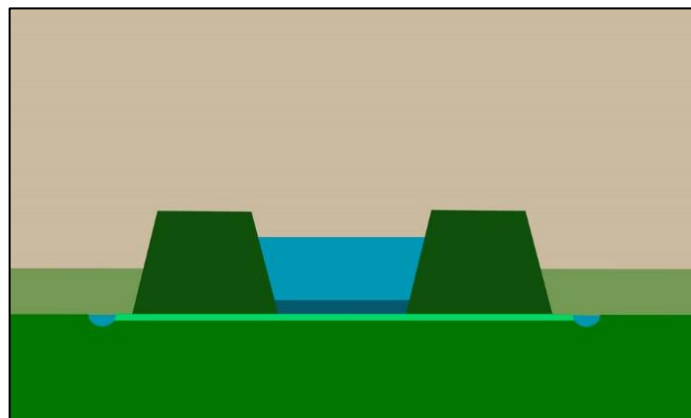
Selwerd, Paddepoel en Wierum

De landerijen van Wierum en Selwerd lagen in waterstaatkundige zin opgesloten tussen het Reitdiep en de bedding van de Hunze. Door de afleiding van het Wierumer en Selwerder water naar het Aduarderdiep (links op het plaatje) werd dat probleem opgelost.

Eerder had de aanleg van het Aduarderdiep en de Aduarderszijl de gebieden ten westen van het Reitdiep verlost van de wateroverlast waarmee de ingelanden eeuwenlang hadden geworsteld. Het systeem verving de oude afwatering die via Aduard en de Kliefsloot naar het noorden had gelopen, maar zozeer was dichtgeslibd, dat ze niet meer functioneerde. De nieuwe Aduarderszijl lag op een gunstige plaats: aan de buitenzijde van een kronkel in de benedenloop van het Reitdiep. Daar is de stroom het snelst en is de kans op dichtslibben het kleinst. Door de aanleg van het Aduarderdiep werd niet alleen de waterbeheersing verbeterd, maar was ook een gunstige scheepvaartverbinding tot stand gebracht.

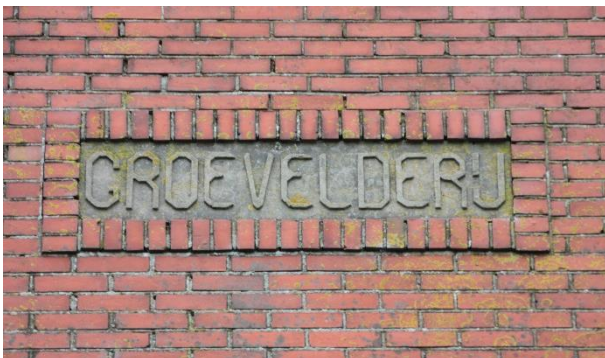
De Selwerder 'grondzijk' onder het Reitdiep

Op het schematische plaatje zien we een doorsnede van het Westerdiep (Reitdiep) met de grondzijk als een lichtgroene lijn tussen twee sloten ten westen en oosten van het diep. De verschillende blauwe kleuren tussen de donkergroene dijken geven de eb- en vloedstand in het diep aan.

De Grouwelerie vanuit het zuiden (2008)

Gewelsteen Paddepoelsterweg 16

Grouwelerie is de naam van een van de wegen op de Zernike-campus te Groningen. Deze naam is afkomstig van het huis Paddepoelsterweg 16. Op de gewelsteen staat echter niet 'Grouwelerie' of 'Grouwelderij', maar 'Groevelderij'. Dat lijkt me een geval van hypercorrectie, een overdreven geciviliseerde – en daardoor foutieve – vorm van 'Grouwelerie'.

De naam van de boerderij komt van het woord 'grouwel' of 'gruwel', waarmee allerlei soorten brij werden aangeduid. Het gaat hier dus om een gelegenheid waar de reiziger een eenvoudige maaltijd kon gebruiken.⁸

1980: Toen de bosjes bij de Grouwelerie nog klein waren

⁸ Zie het Woordenboek der Nederlandse Taal onder 'gruwel': "Een aan het Romaansch ontleende naam, eigenlijk voor gerstebrij of gortepap, bij uitbreiding echter ook voor andere, min of meer brijachtige gerechten. Zoo vindt men voor Twente: gruël, brij van gepelde gerst met een scheut azijn er in, en vermeldt Van Dale (als "gewestelijk", doch zonder nadere aanduiding) de beteekenissen: broodwater, gerstewater, dunne gort, veelal met bessensap en krenten." Ons woord 'grut' is verwant aan het Franse *gruau* (uit Oud-Frans *gruel*). Zie verder de website van Harry Perton: <https://groninganus.wordpress.com/2010/10/31/de-grouwelderij-een-boerderij-herberg-aan-de-paddepoelsterweg/>

**Grouwelerie vanuit het
noorden
(2012)**

**1974: Toen er nog geen bomen stonden op het
Universiteitsterrein en langs de Paddepoelsterweg**

De lichtmasten staan langs de Zernikelaan, de bomen aan de horizon stonden langs de Friesestraatweg.

**Selwerderhof en
'De Huppels'**

Luchtfoto uit de
jaren 70.

Het zuiden is
links.

Paddepoelsterweg

De noordelijke ringweg ligt er al, het Universiteitsterrein (nu Zernike Campus) is nog grotendeels leeg, maar de bosjes zijn aangeplant. Het meest opvallende element is begraafplaats Selwerderhof. Ten noorden (rechts) daarvan zijn met enige moeite de sporen van het Kasteel van Selwerd te onderscheiden. Het klooster lag ten noorden daarvan en stond waarschijnlijk onder bescherming van de kasteelheer.

'Zernike'

Ook in het gebied dat 'Zernike Campus' heet, heeft de geschiedenis littekens nagelaten. We zien sporen van waterloopjes, burchten (?) en boerderijen. Niet alles past netjes in de verkaveling en het is ook niet mogelijk om alle sporen in verband te brengen met jongere bronnen. Misschien heeft hier de burcht gestaan van de 'roofridder' Roelof Predeker, die in 14^e-eeuwse bronnen wordt genoemd.

Links boven zien we ook nog de sporen van het kasteel Selwerd. De noordelijke tand van de 'vork' waarmee de Penningsdijk op de Paddepoelsterweg aansluit loopt recht naar het kasteelterrein!

'De Huppels' gezien vanaf de noordzijde van het Van Starckenborghkanaal

De 'Huppels' op de satellietfoto en de AHN-hoogtekaart

Omstreeks 1355 rekende de stad Groningen af met Hendrik van Selwerd, die een deel van de prefectuur bezat en de laatste burchtheer van Selwerd was. Deze verzette zich toen samen met de heren van Coevorden tegen de groeiende invloed van de stad Groningen en had Selwerd in staat van verdediging gebracht. Volgens de kroniekschrijver Johan van Lemgo namen de Groningers nu het kasteel van Selwerd in en onthoofdden de burchtheer en zijn Drentse medestanders bij de Boteringepoort. In 1357 kwam het vervolgens tot afspraken tussen Groningen en Hunsingo enerzijds en Reinold van Coevorden en het landschap Drenthe anderzijds. Bij deze gelegenheid legde de Drentse partij zich bij de ontstane situatie neer. In een akte van 2 juni 1357 constateerden Reinold *'ende dat lant van Drenthe'* dat het kasteel van Selwerd verwoest (*'neder'*) was en beloofden dat zij van hun kant nu ook hun eigen versterking *'up der were'* zouden slopen en daar nooit meer een fort zouden bouwen, noch ergens anders tussen die plaats en de stad Groningen. Uit deze tekst valt op te maken dat *'de veste up der were'* gelegen was op de grens tussen het Gorecht en Drenthe, net zoals de versterking die in 1339 werd aangeduid als de *munitio Threntonum* (1339), en de versterking die volgens de *Narracio* in de jaren 1228-1232 bij Nutzpete lag. De belofte van de Drenten dat ze geen versterkingen in Go zouden oprichten, bevestigt het vermoeden dat dit gebied een tijd lang omstreden is geweest. Mogelijk heeft Reinold van Coevorden het vacuüm willen opvullen dat was ontstaan door de machteloosheid van de prefecten.

We zijn op onze wandeling langs de Paddepoelsterweg aangekomen bij de plaats waar het Van Starckenborghkanaal de weg kruist.

Rond 1920

Op het volgende kaartje zien we hoe de situatie er op deze plek omstreeks 1920 uitzag. Met dunne rode lijntjes is de huidige infrastructuur aangegeven. We herkennen het Van Starckenborghkanaal, het Kernfysisch Versnellerinstituut en de Zernikelaan.

Even ten noorden van een 2,5 meter hoge wierde maakt de Paddepoelsterweg een merkwaardige slinger. Een dergelijke bocht, maar dan iets minder geprononceerd, staat ook op de plattegrond van landmeter Bierum. Ik vermoed dat de bedoelde knik samenhangt met een brug of voorde die hier heel lang geleden is geweest.

De wierde heeft een naam: Verswerd. Deze is in de jaren 60 van de vorige eeuw geëgaliseerd ten behoeve van de bouw van het Kernfysisch Versnellerinstituut. Eerder al, tijdens de aanleg van het Van Starckenborghkanaal, was een hoogte 'aangesneden'.

Paddepoelsterweg

In 1998 heeft hier archeologisch onderzoek plaatsgevonden. Daarbij is behalve oud bouwland ook een geul aangetroffen.⁹

Een brug bij de wierde Verswerd?

Al eerder schreef ik over mijn vermoeden dat de Groningers het water van de Drentsche Aa in de 12e eeuw (?) hebben afgeleid via de tochtsloot die in het Reitland was gegraven om dit moerasgebied bruikbaar te maken. Ter onderscheiding van de Hunze, die ze Oosterdiep noemden, duiden ze dit kanaal aan als 'Westerdiep'. Pas veel later is het Reitdiep gaan heten. Het op deze manier afgeleide Drentse water stroomde ten oosten van de wierde van Dorkwerd, zo veronderstel ik, uit in een bestaande bedding, die wellicht geïdentificeerd kan worden als de benedenloop van het Eelderdiep. Die bedding maakte ten oosten van Dorkwerd een slingerende bocht in oostelijke richting en draaide bij Verswerd naar het noorden om een eindje verder in de Hunze uit te monden. Die uitmonding stond bekend als de Mude.

De bedding van Eelderdiep/Westerdiep heeft zijn functie verloren toen de Groningers in het begin van de 15^e eeuw een kanaaltje lieten graven dat hun Westerdiep ten noorden van Dorkwerd liet uitstromen in een 40 jaar eerder gegraven tochtsloot die was bedoeld om het water van Lieuwerderwolde (Hoogkerk en Leegkerk) en Dorkwerd naar Wierum te leiden. Die tochtsloot kwam ten noorden van de wierde van Wierum in de natuurlijke bedding van de Hunze uit.

Het bovenstaande betekent dat een watervoerende bedding tot het begin van de 15^e eeuw het landverkeer tussen Groningen en Middagsterland moet hebben gehinderd. Er moet op deze plek een mogelijkheid zijn geweest om van de zuidzijde naar de noordzijde van de bedding over te steken en omgekeerd. De merkwaardige slinger die de Paddepoelsterweg ten noordoosten van de wierde Verswerd maakt, doet mij vermoeden dat het hier niet om een voorde gaat, maar dat hier een brug.

⁹ Zie *Hervonden Stad* 1999, 'Archeologie in 1998' en W.A. van Es, 'Excavations of frustrated terps', in: *Palaeohistoria* 14 (1968), 190-352. Het kaartje op p. 233 suggereert dat de door Van Es beschreven wierde ten zuiden van het Kernfysisch Versnellerinstituut lag, op een perceel waarop nu zonnepanelen staan. Zijn tekst lijkt daarmee in tegenspraak. Hij maakt melding van egaliseringswerk ten behoeve van de bouw van een cyclotron. Het is dus mogelijk dat Van Es met Paddepoel IV wel degelijk de wierde bedoelt die op de topografische kaart is ingetekend. Daarmee in overeenstemming is de informatie op de kaart van de website 'Archeologie in Nederland'. Daar staat ten noordoosten van het KVI een vlek ter aanduiding van de aanwezigheid van een Rijksmonument. Het betreft Rijksmonumentnummer 45050 met de kadastrale aanduiding 'Groningen D 5352'. Op het kaartje dat in het Rijksmonumentenregister is opgenomen staat: 'Groningen, Gem Groningen Paddepoel IV, van Starckenborghkanaal'. Dat is onjuist. Paddepoel IV is de door Van Es onderzochte wierde ten zuiden van het KVI.

heeft gelegen. Er is geen enkele schriftelijke bron die het bestaan van deze eerste Paddepoelsterbrug bevestigt. Als mijn veronderstelling juist is en er inderdaad op deze plek een brug heeft gelegen, wil dat natuurlijk niet zeggen dat er in het grijze verleden geen voorde is geweest. In het levensverhaal van Sint Walfridus c 1000 wordt meegedeeld dat deze vrome man op zijn 'dagelijkse' tocht vanuit Bedum naar Groningen blootsvoets de rivier de Hunze overstak om in Groningen naar de kerk te kunnen gaan. We mogen aannemen dat hij gebruik maakte van een doorwaadbare plaats tussen Zorgwijk/Ulgersma onder Noorddijk en het uiteinde van de Korreweg.

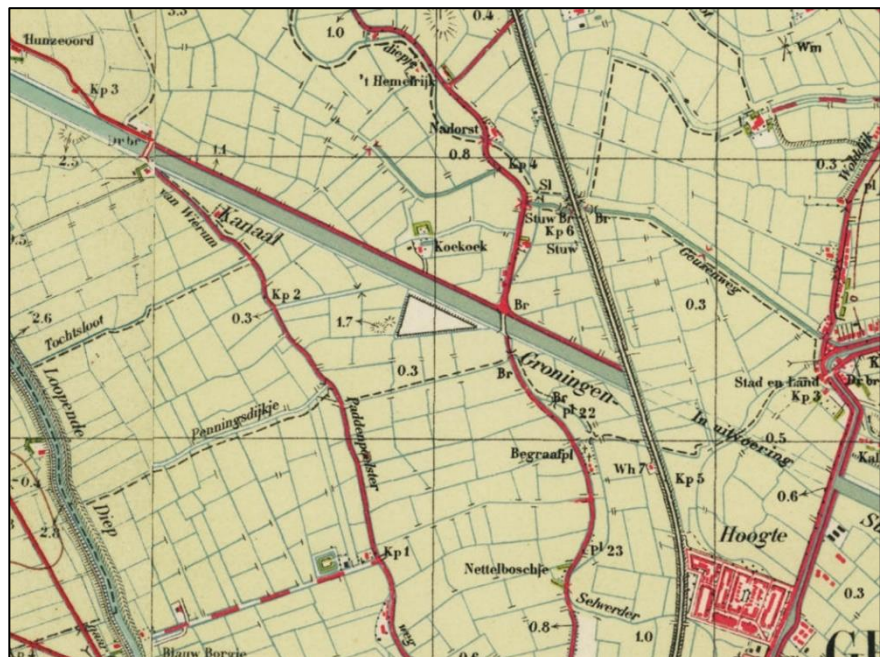
Spoor van het Eelderdiep/Drentsche Aa bij Hunzeroord

De sloot ten zuiden van Hunzeroord die vervolgens oostwaarts langs de Paddepoelsterweg loopt heeft tot kort na de aanleg van het Aduarderdiep en het afleidingskanaaltje bij Dorkwerd dienstgedaan als bedding van de Drentsche Aa.

Topografische kaart van c. 1945

Op de afgebeelde versie van de topografische kaart is het kanaalvak tussen de spoorweg en de Bedumerweg nog niet uitgegraven. Het is nog 'in uitvoering'.

Wél is de Paddepoelsterbrug ingetekend en er is ook een brug op de plek waar het nieuwe 'Kanaal Groningen-Stroobos' de Adorperweg kruiste. Die brug is er nooit gekomen.

**Jhr.mr. A.W.L. Tjarda van Starckenborgh Stachouwer
(1888-1978)
van 1925-1933 Commissaris der Koningin in
Groningen**

Portret van Jhr.mr. Alidus Warmoldus Lambertus
Tjarda van Starckenborgh Stachouwer
Foto door Weinberg, A.S.
Groninger Archieven toegang 818-23380

Het in de werkverschaffingsperiode gegraven 'Kanaal
Groningen-Stroobos' is in 1938 vernoemd naar Jhr.
Alidus Warmoldus Lambertus Tjarda van
Starckenborgh Stachouwer (* Groningen, 7 maart 1888
– † Wassenaar, 16 augustus 1978).

A.W.L. Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, was bestuurder en diplomaat uit een voornaam Gronings regentengeslacht. In 1925 volgde hij zijn vader, Edzard Tjarda van Starckenborgh Stachouwer op als Commissaris van de Koningin in Groningen. Daarna was hij gezant in Brussel en in 1937 volgde zijn benoeming tot gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. Tijdens de Japanse aanval bleef hij in Indië en hij zat tijdens de oorlogsjaren in Japanse gevangenschap, eerst op Formosa, later in Mantsjoerije. Na de Tweede Wereldoorlog keerde hij niet terug als landvoogd, maar werd hij weer diplomaat, onder andere in Parijs als ambassadeur. Op 28 juni 1956 werd hij benoemd tot minister van staat en werd hij lid van de commissie-Beel die een onderzoek zou doen naar de problematiek die later de Greet Hofmans-affaire is gaan heten.

**De Paddepoelsterbrug in
1948**

De herkomst van de foto
is me niet bekend.

De (oude) Paddepoelsterbrug in de winter van 1979

Convooiaren bij de Paddepoelsterbrug in de strenge winter van 1979

**Paddepoelsterbrug
26 september 2018**

Op woensdag 26 september 2018 was het mooi weer. Ik ben die middag met de fiets op pad gegaan om een aantal foto's te maken ten behoeve van een voordracht over de Hunze en het Reitdiep die ik aan het voorbereiden was. Een van de plekken waar het me om ging, was de Dorkwerdersluis. Daar grenzen de twee grote watersystemen van onze provincie aan elkaar en wordt in droge zomers water uit het Van Starckenborghkanaal opgemalen en in het Reitdiep gebracht om de stad Groningen en het zuiden van ons gewest van voldoende water te voorzien. Ik wilde via het fietspad aan de

Paddepoelsterweg

noordzijde van het Van Starckenborghkanaal en de Paddepoelsterweg naar huis fietsen, maar vanuit de verte was al te zien dat er iets niet in de haak was. Ik zag van een afstand al een politieauto en een auto van RTV-Noord. De brug was zojuist aangevaren en stak schuin omhoog. Ik maakte een paar foto's en moest terugfietsen om via de Dorkwerderbrug en de Dorkwerdersluis thuis te kunnen komen.

Paddepoelsterweg

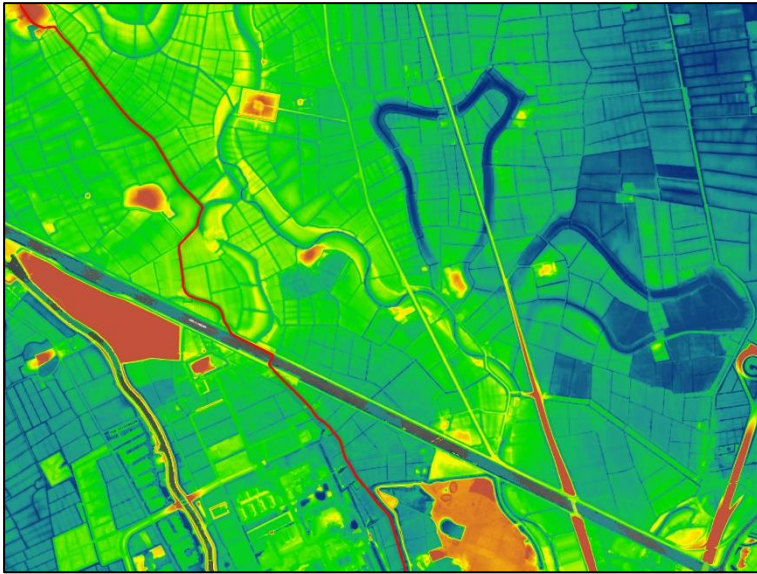
- 1 Land en water
- 2 Van de stad naar de brug
- 3 **Van de brug naar Wierumerschouw**

Selwerderdiepje tussen het Van Starckenborghkanaal (links) en de Provinciale weg (rechts).

Het Selwerderdiepje is het onaanzienlijke overblijfsel van de rivier de Hunze. Via de gecombineerde benedenloop van Drentsche Aa en Hunze kon slibrijk water ver in het binnenland doordringen. Als gevolg van de opslibbing ligt het land in het afgebeelde gebied van nature hoog en (relatief) droog. Niet voor niets heet dit gebied de Hoge Paddepoel. Dat past echter niet bij de inzichten die leidend zijn bij het beheer van dit gebied. Het is de bedoeling dat bedreigde vogelsoorten hier de ruimte krijgen. Om die reden moet het gebied plas-dras worden. De onder water staande plekken – midden op het plaatje - zijn inderdaad laag: hier is een bovenlaag afgegraven.

Paddepoelsterweg

Hetzelfde gebied op de AHN-hoogtekaart

De Hunze-lussen van de Koningslaagte zijn waarschijnlijk reeds in de 13e eeuw door Aduard afgesneden ter verbetering van de vaarweg vanuit Noord-Drenthe.

Aandacht verdienen

- de plas-dras plekken van de vorige luchtfoto
- het lage gebied rechtsboven waarop een veenlaag heeft gelegen die door ontwatering en ontginning reeds aan het einde van het eerste millennium (?) is verdwenen
- de hoge oeverwallen langs de rivieren
- de Mude: de plaats waar de Drentsche Aa (Westerdiep) in de Hunze (Oosterdiep) uitkomt
- de plek ten noorden van de Mude, waar in de 14e eeuw een sluis is gebouwd die 'beide rivieren' kon afsluiten.
- het hoge borgterrein van Harssensbos, dat met een hoek in de oude Hunzebedding steekt
- linksboven het Dwarsdiep dat de grote Hunzelus bij Adorp afsnijdt
- links het gronddepot ten oosten van de Dorkwerdersluis

De borg te Harssens is omstreeks 1540 gebouwd en in 1732 gesloopt. Het borgterrein ligt met een hoek in de oude Hunzebedding. Daaruit volgt dat het Dwarsdiep toen al bestond. Mogelijk is dat kanaal gegraven in samenhang met de aanleg van het borgterrein.

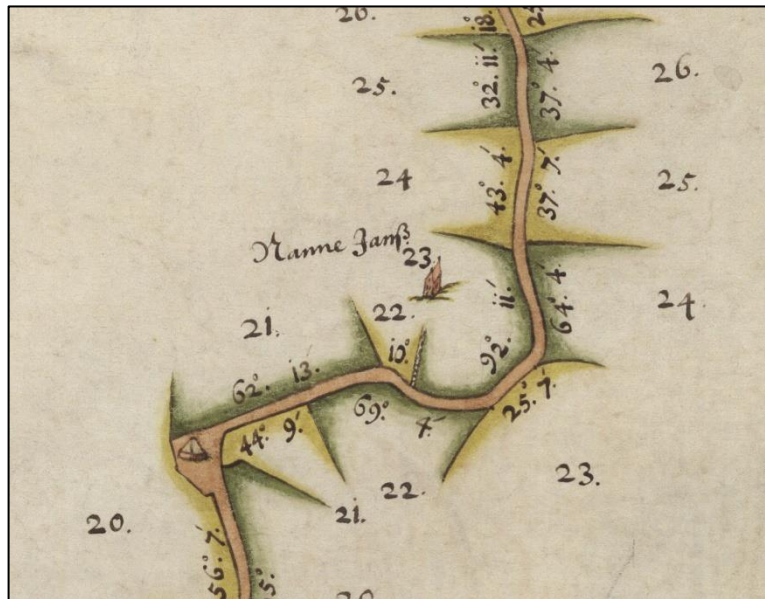
Selwerderdiepje bij Klein Klooster en het Hemelrijk

De foto is genomen vanaf het voetpaadje naar de bushalte aan de westzijde van de Provincialeweg. De bomen in de verte staan aan het Van Starckenborghkanaal

Hunzeroord en de voorganger van boerderij De Paddepoel

Beide plaatsen zijn door landmeter Bierum op zijn plattegrond ingetekend. Hunzeroord ligt in de bocht van de weg bij nr. 20, de huidige boerderij De Paddepoel ligt ongeveer op de plek waar hier de plaats van Nanne Janszn. is aangegeven

Hunzeroord (Paddepoelsterweg 11) in 2019

De hoogleraar Sibrandus Stratingh – vooral bekend vanwege het door hem gebouwde elektrische wagentje dat in het Groningse Universiteitsmuseum te zien is – liet deze boerderij in 1836 bouwen als agrarisch bedrijfsgebouw annex zomerverblijf.¹⁰

De naam van de boerderij klopt eigenlijk niet: hij staat niet aan de Hunze, maar op de noordelijke oever van het Eelderdiep/Drentsche Aa. De Hunzebedding (Selwerderdiepje) ligt ruim 600 meter verderop.

Sibrandus' broer Gosewinus Acker Stratingh was arts, maar is vooral bekend geworden door diepgravende belangstelling voor en verbluffende kennis van de Groninger geschiedenis en het landschap. Daarvan heeft hij blijk gegeven in talloze publicaties die getuigen van een opmerkelijke scherpzinnigheid en daardoor nog altijd lezenswaardig zijn.

¹⁰ In het Wikipedia-artikel over Sibrandus Stratingh lezen we dat Hunzeroord in de Koningslaagte ligt. Dat is niet juist. De Koningslaagte is het gebied van de afgesneden Hunzekronkels tussen de Provincialeweg (N361) en de Wolddijk. Hunzeroord ligt in de Hoge Paddepoel.

Paddepoelsterweg

De weg naar het Platvoetshuis

Ruim 300 meter ten noorden van Hunzeroord begint een zijtak van de Paddepoelsterweg. Deze weg loopt naar het noordwesten en draait dan naar het westen. Ik vermoed dat dit ook een oude weg is en wellicht ook door de kloosterlingen van Aduard is benut. De weg verbond de Aduarder bezittingen in de Paddepoel met de Hogeweg die van de stad naar Aduard voerde. Het klooster was onder meer eigenaar van de plaats waar nu maatschap Zwakenberg haar bedrijf heeft.

Toen omstreeks 1360 de Lieuwerderwolders en Dorkwerders een nieuwe tochtsloot aanlegden in de richting van Wierum, moesten ze deze landweg doorgraven en schiepen ze een probleem voor de gebruikers van de weg. We weten niet hoe dit probleem is opgelost: door de bouw van een bruggetje of met behulp van bootjes. Wél weten we dat later, toen ook het water van de Drentsche Aa naar Wierum was afgeleid, er bij het Platvoetshuis een veer is geweest.

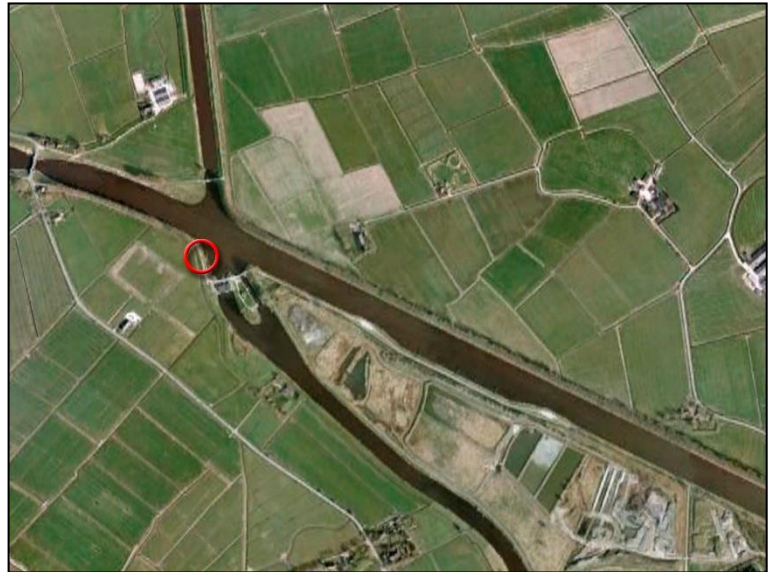
Een veer bij Platvoetshuis

Het rode ringetje markeert de plaats van het voormalige Platvoetshuis. Tegenwoordig loopt de weg vanaf de Paddepoelsterweg naar het voormalige veer dood.

Het stukje van het Reitdiep tussen Dorkwerd en het Platvoetshuis is kort na 1400 gegraven. Daardoor hoefde het water van de Drentsche Aa niet langer de 'hobbel' van de Hoge Paddepoel te nemen. Het enkele tientallen jaren eerder aangelegde afvoerkanaal van Lieuwerderwolde en Dorkwerd werd toen onderdeel van het 'Groningerdiep'.

**Het Platvoetshuis bij de kruising
van Van Starckenborghkanaal
en Reitdiep**

De huisstede van het Platvoetshuis is verdwenen onder de weg bij de huidige Dorkwerdersluis.

In 1365, dus een klein aantal jaren na deze ingreep ter verbetering van de afwatering van Lieuwerderwolde en Dorkwerd, was Aduard opnieuw betrokken bij een belangrijk infrastructureel project, de bouw van zeesluizen bij Harssens.

Het convent verleende pas zijn medewerking nadat scheidslieden een conflict hadden beslecht tussen het convent en de Acht Zijlvesten.

Boerderij 'De Paddepoel' vanaf de Paddepoelsterweg

Links en rechts: de halverwege de 19^e eeuw gebouwde boerderij 'De Paddepoel' voor en na de restauratie. Doordat de vernieuwde schuur wat lager is uitgevallen, is het silhouet een beetje veranderd.

Tussen de boerderij en de ten westen van de boerderij gelegen wierde Enens loopt een zuidwest-noordoost georiënteerde sloot die de Paddepoelsterweg kruist en even ten noorden van de Mude in de rivierbedding uitkomt. Deze sloot kan een overblijfsel zijn van een waterweg die de kloosterlingen van Aduard hebben gebruikt om hun venen in de buurt van het Zuidlaardermeer te bereiken zonder een grote omweg te hoeven maken. Ik kom daar nog op terug.

Paddepoelsterweg

Eelderdiep/Westerdiep/Drentsche Aa en Paddepoelsterweg in 2007

Al enkele keren hebben we gezien dat de Groningers in de 12^e (?) eeuw de Drentsche Aa via een door hen gegraven tochtsloot naar Dorkwerd hebben geleid en dat die uitmondde in een natuurlijke waterloop, die we waarschijnlijk als het Eelderdiep kunnen identificeren. We zagen dat die naar het oosten kronkelde en de Paddepoelsterweg kruiste. Uiteindelijk kwam het water in de Paddepoel in de Hunze uit. Dat duurde tot even na 1400; toen werd het water van de Drentsche Aa via een speciaal daarvoor gegraven kanaaltje bij Dorkwerd naar de tochtsloot geleid die c. 1360 is aangelegd om Liewerderwolde en Dorkwerd te ontwateren.

Een eigenaardig gevormd perceel bij de Oude Mude

Luchtfoto Aerophoto Eelde, arch. nr. 1795

Links de Paddepoelsterweg, in het midden het nu veel grotere melkveebedrijf Zwakenberg, rechts zien we nog net een stukje van de Hunze/Selwerderdiepje.

Het betreffende perceel was in 1594 eigendom van Aduard, ofschoon het aangrenzende land van het naburige klooster Selwerd was. De vreemde vorm doet vermoeden dat hier een zijlolk heeft gelegen. Het pijltje wijst naar de plek waar het water van het Eelderdiep/Drentsche Aa in de brede bedding van de Hunze uitkwam.

Paddepoelsterweg 8

De voorganger van boerderij Zwakenberg op een plattegrond, die in 1730 is getekend door Henricus Teijsinga.

Groninger Archieven toegang 817-1047.9.

3 Van de brug naar Wierumerschouw

Voormalige kloosterlanderijen in de Paddepoel

Groninger Archieven toegang 817-1047.9.

De rode cirkel geeft de plaats aan van de Oude Mude. Daaronder staat de boerderij getekend die we zojuist in het groot hebben gezien.

De kloosters Aduard en Selwerd bezaten hier ongeveer evenveel land.

Het met de letter **D** gemerkte perceel is het stuk land waarvan ik eerder heb opgemerkt dat het de indruk wekt de zijkolck van de oude Mude te zijn geweest. Ook dit stuk grond was van Aduard. Dit is opmerkelijk, omdat de aangrenzende percelen en alle andere die tussen de voormalige loop van de Drentsche Aa en het Selwerderdiepje gelegen zijn, aan Selwerd toebehoorden. De percelen D, B en A liggen, net als de boerderij, in de voormalige bedding van Eelderdiep/Drentsche Aa.

De Mude in 2006 en 2012

We kijken in oost-zuidoostelijke richting. Links de Hunze (Selwerderdiepje), rechts het overblijfsel van het Eelderdiep/Drentsche Aa (Westerdiep).

Het Groninger Landschap heeft de waterstand in de Hoge Paddepoel drastisch verhoogd, zodat de hoge walkanten ter weerszijden van het Selwerderdiepje aan het oog onttrokken zijn.

Groningen, Wold en Go, de Acht Zijlvesten en Fivelgo maken afspraken voor nieuwe zijlen bij Harssens (1365)

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe I nr. 537

Onenigheid tussen het klooster te Aduard enerzijds en de 'woldsaten' (de inwoners van het lage 'woldland' binnen de Wolddijk) anderzijds heeft een tijd lang het vinden van een oplossing verhinderd voor het probleem dat de 'lagelanders' hun water nauwelijks op de benedenloop van de Hunze konden lozen.

Dat konden ze alleen wanneer de eb laag genoeg afliep en alle anderen, die ook op de Hunze uitwaterden, bereid waren om hun water een tijdje vast te houden.

Nadat de partijen hun geschil hadden bijgelegd, besloten ze tot de bouw van een nieuwe zijl bij Harssens, op een plek die 'Eckerdisstede' werd genoemd. Door middel van dit nieuwe kunstwerk zou de afstroom van beide rivieren afgesloten kunnen worden. De hierover gemaakte afspraken zijn vastgelegd in de hier afgebeelde akte van 6 mei 1365. De partners bepaalden dat er een nieuwe zijl gebouwd zou worden tussen Harssens en de Mude.

De zijl van 1365 op Google Earth

Een, rood pijltje wijst naar de plek waar wellicht een zijl heeft gelegen. In de betreffende akte wordt deze plek aangeduid als 'Eckerdisstede'.

Even ten noorden van deze plek zien we het borgterrein van Harssens, dat met een punt in de oude gemeenschappelijke bedding van Aa en Hunze steekt. Vanaf dit punt loopt het Dwarsdiep naar het westen en snijdt de grote lus af, die ten zuiden van Adorp om 'de Hammen' loopt. Dit Dwarsdiep heeft, gelet op wat de hoogtekaart laat zien, nooit rivierwater afgevoerd en is dus zeker niet in de 13e eeuw gegraven, zoals sommigen menen.

Al eerder heb ik aangegeven te vermoeden dat het Dwarsdiep gegraven is in verband met de aanleg van de borg te Harssens (c. 1540). Toen voerde het Selwerderdiep al zo'n 20 jaar geen Hunzewater meer af. Dat kwam doordat in de jaren 1521-1523 ten noorden van de middeleeuwse stad Groningen een gracht is gegraven die diep genoeg was om het Hunzewater naar de Drentsche Aa (Hoornsediëp)

te laten afstromen.¹¹ Het water van de Drentsche Aa liep toen al meer dan een eeuw niet meer via de Mude, omdat het kort na 1400 vanaf Dorkwerd naar Wierum was afgeleid.

Het is niet helemaal zeker of de sluis, bij Harssens werkelijk gerealiseerd is en gefunctioneerd heeft. Schriftelijke getuigenissen daarover ontbreken. Wél vertoont het stroombed van het Selwerderdiepje ten noorden van de Mude sporen, die doen vermoeden dat er inderdaad een zijkanaal heeft gelegen. Als dat werkelijk zo is, zou die ruim 1,5 eeuw lang kunnen hebben gefunctioneerd.

Zijlen bij Wierum en Eckerdisstede

Mogelijk heeft men met het leggen van de zijkanaal bij Eckerdisstede niet alleen de vloed willen tegenhouden om op die manier Innersdijk en andere lage streken boven de zijkanaal in de gelegenheid te stellen hun water te laten afstromen, maar was het ook een poging om benedenstrooms – bij Wierum – wat meer ruimte te scheppen voor de nieuwe waterlossing van Lieuwerderwolde. Als bij afgaan tijd de sluis bij Harssens even gesloten bleef, kon die bij Wierum ongehinderd lozen.¹²

De Mude en de Koningslaagte met de zijkanaal bij 'Eckerdisstede'

Het pijltje wijst naar de plaats die het best past bij de beschrijving in de akte en waar ook sporen te zien zijn van een voormalige sluis.

¹¹ Zie Jan van den Broek, 'Een nieuwe oude plattegrond van Groningen Aantekeningen bij een plattegrond in het Hessisches Hauptstaatsarchiv te Marburg' (2021), in het bijzonder hoofdstuk 6. te vinden op de website www.vanlauwerstoteems.nl onder de rubriek 'Mengelwerk'

¹² Zie *Groningen en het Drentse Water* 6 op www.vanlauwerstoteems.nl.

Sloot bij Eckerdisstede

Even ten noorden van de plek waar de zijl van 1365 heeft gelegen, kwam vanuit het zuidwesten een sloot in de rivierbedding uit. De monding ervan is door de westelijke oeverwal heen gegraven. Deze sloot geeft me aanleiding om een uitstapje naar Aduard te maken.

Aduard en Zuidlaren

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe I 168 (Groninger Archieven toegang 2100-54; RF 1285.1)

Akte waarbij de Groningse prefect Egbertus, zijn zoon Adolfus, ridder Otto van Groningen en Snelgerus van Scharmer (*Skiramere*) een scheidsrechterlijke uitspraak doen in een geschil tussen abt en convent van Aduard enerzijds en de bewoners van Oosterwolde en Go anderzijds over een door de laatsten in de Groeve gelegde dam.

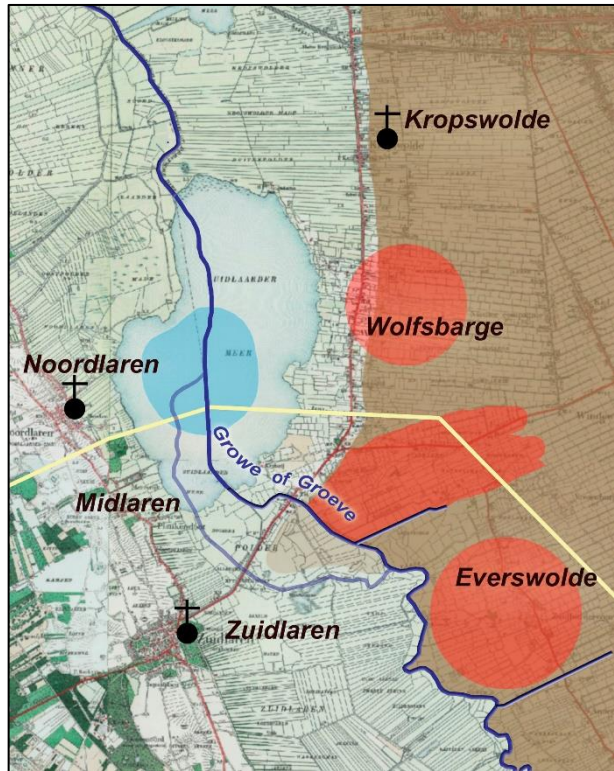
De precieze inhoud van deze oorkonde is en blijft duister. Over de interpretatie zal ik het hier niet hebben. Duidelijk is echter wel dat Aduard grote belangen had bij het veen in de marke van Zuidlaren en bij de rivier de Hunze. Uit latere bronnen blijkt dat men dit stuk zag als bewijs voor de medeverantwoordelijkheid van de abdij te Aduard voor het beheer van de Hunze.

De oorkonde is besproken in deel 2 van *Groningen en het Drentse water: Aduard, Drenterwolde en de Hunze* (1285).¹³

¹³ Te vinden op www.vanlauwerstoteems.nl

De Aduarderven en de Groeve

Vermoedelijk zijn de kloosterlingen van Aduard in Wolfsbarge begonnen met het steken van turf en zijn ze daarna – na afloop van de ‘Drentse Oorlog’ (1227-1235) in het ten oosten van de Hunze gelegen deel van de marke van Zuidlaren aan de slag gegaan. Akten van 1262 en 1264 bevatten daarover nadere bijzonderheden.

Verder weten we dat de Aduarders in 1263 een kapel hadden in Everswolde (*Hortus Sancti Bernardi*) en blijkt er in 1282 of 1283 ook te Wolfsbarge een kapel te zijn. Daarbij hoorde ook een begraafplaats. Het gaat hier om een afsplitsing van het kerspel Noordlaren. De ‘buren’ van Wolfsbarge waren kolonisten van Aduard. Het is niet onmogelijk dat deze afsplitsing nodig was vanwege de toegenomen omvang van het Zuidlaardermeer en het feit dat daardoor de verbinding tussen Noordlaren en Wolfsbarge was verbroken. Dit meer – in 1264 is sprake van *Northlara mare* dat een *stagnum* wordt genoemd – moet aanvankelijk veel kleiner zijn geweest dan het huidige Zuidlaardermeer.

Op het hier afgebeelde situatiekaartje – het bevat vele onzekerheden – zien we drie kerspelkerken: die van Noordlaren, Zuidlaren en Kropswolde. Daarnaast zijn er kapellen in Wolfsbarge en Everswolde. Ten zuiden van Everswolde en een veenstroompje dat *Gronesbeke* heette, lag het veen van het Heilige Geest Gasthuis in Groningen.

Reconstructie van de kloosterkerk te Aduard

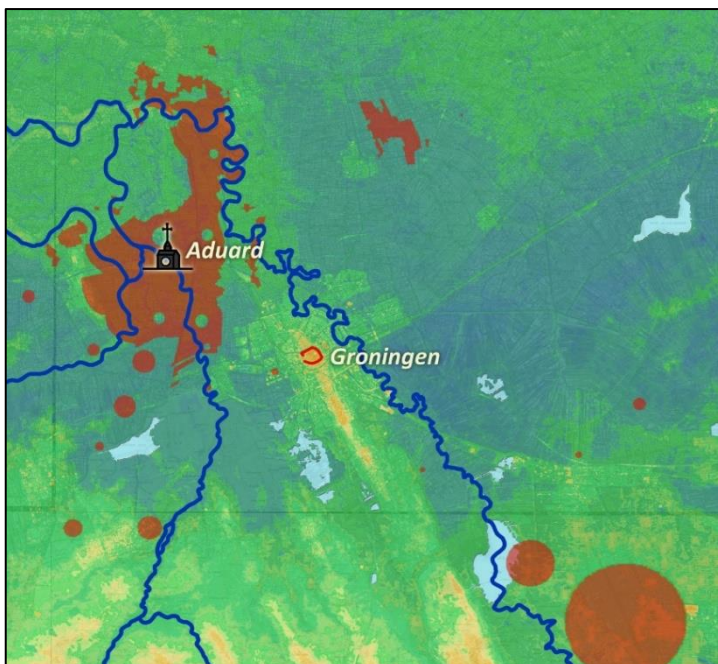
Reconstructie van de kloosterkerk te Aduard door Axe Kooi. Volgens de makers van de reconstructie heeft er ook een hoge toren bij de kerk gestaan. Het fundament voor de kerk is in 1240 gelegd, dat wil zeggen: kort na de ‘Drentse Oorlog’ tussen de bisschop van Utrecht en de Drenten.

Paddepoelsterweg

De Abtenkroniek deelt mee dat de kloosterkerk te Aduard in 1263 is voltooid. Volgens diezelfde bron zouden de monniken 23 jaar bezig zijn geweest met de bouw. Voor dit gebouw – en de andere bouwwerken op het kloosterterrein – zijn massa's stenen gebakken. De grondstof daarvoor kon men vlak bij het klooster delven, maar de turf voor het stoken van de ovens moest over een grote afstand worden aangevoerd.

We zagen zojuist dat kolonisten van de abdij te Aduard vanaf op zijn laatst halverwege de 13e eeuw actief zijn geweest in de marke van Zuidlaren (Everswolde). Ze staken er turf en brachten de ondergrond ervan in cultuur. Hetzelfde deden Aduarder kolonisten in het ten oosten van het huidige Zuidlaardermeer gelegen Wolfsbarge. In Everswolde stichtte de zevende abt van Aduard, Geyko, een kerkje dat door de bisschop van Utrecht werd gewijd.

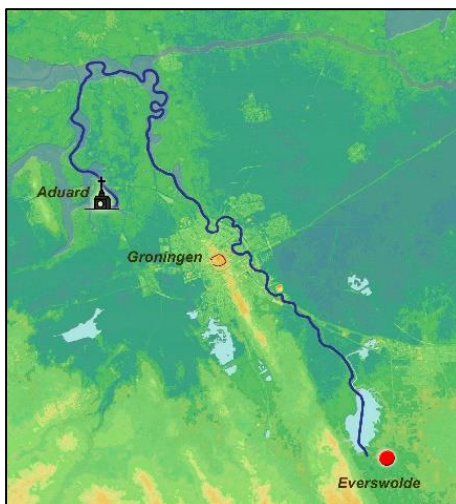
De turf die langs de bovenloop van de Hunze werd gewonnen, moet over het water zijn afgevoerd. Een andere mogelijkheid was er niet.

Het grondbezit van Aduard

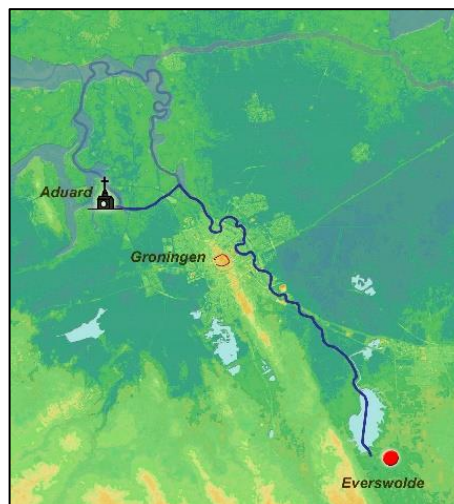
Op het kaartje is het landbezit van Aduard ingetekend, met de waterlopen waarmee Aduard het meest te maken had: de Woldstroom (Oude Riet), het Peizerdiep (Hunsinge, Kliefsloot), de Hunze (Reitdiep).

Het veen onder Zuidlaren ontbreekt op de betreffende kaart in de Historische Atlas van B.W. Siemens, maar is hier door mijzelf aangegeven.

De vaarweg tussen Everswolde en Aduard

Het linkerplaatje laat de enige natuurlijke vaarweg zien die er tussen Wolfsbarge/ Everswolde en Aduard bestond: de Hunze af en de Kliefslootgeul op.

Op het rechterplaatje is een variant getekend die gebruik maakt van watergangen tussen de Mude in de Paddepoel en Aduard. Het volgende kaartje laat de details daarvan zien.

Een 13e-eeuws kanaal tussen de Hunze en Aduard?

Zojuist hebben we een sloot gezien die ter hoogte van de wierde Enens in de Hunzebedding bij Eckerdisstede uitkomt. Die sloot loopt tussen de boerderij De Paddepoel en de wierde door in zuidwestelijke richting. Ten westen van het Reitdiep loopt de sloot door, kruist de Gaaikemadijk en het Aduarderdiep en sluit aan bij de Lindt of Lent ten zuidoosten van Aduard. Het heeft er alle schijn van dat we hier te maken hebben met het spoor van een doelbewust geconstrueerde vaarroute.

Als dit klopt zullen de kloosterlingen de vaarweg door de Paddepoel niet erg lang gebruikt hebben. Ze zullen er snel achter zijn gekomen dat het kanaaltje de neiging had om dicht te slibben en dat ze de strijd tegen het slib niet konden winnen.

De Lindt: een 13e-eeuwse schipsloot?

De Lindt bij Aduard is een kanaal dat gegraven is om het water van het Peizerdiep – ter plaatse Hunsinge genoemd – naar het noordwesten af te voeren. Voor de kloosterlingen van Aduard was het ook een belangrijke vaarweg. De naam Lindt doet denken aan de ‘lenten’ die we in Drenthe aan de bovenloop van de Hunze aantreffen. Daarmee worden plaatsen aangeduid waar turf in pramen werd geladen. Er is ook een ‘Munnikelent’ in Winsum. Dat was een losplaats bij de Havenstraat in die plaats. Ook die hing wellicht samen met het vervoer van turf, in dit geval door de Dominicanen die in Winsum een klooster hadden.

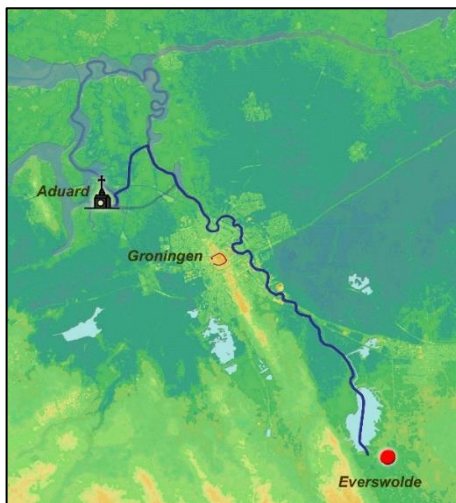

Slout en bultje bij Enens op de AHN

Linksonder zien we het Van Starckenborghkanaal en het slibdepot ten zuiden daarvan, in het midden de wierde Enens met rechts daarvan het omgrachte erf van boerderij 'de Paddepoel', rechts zijn de beddingen van Eelderdiep/Drentsche Aa en Hunze zichtbaar met de Mude en Eckerdisstede.

We herkennen ook de berm sloten langs de Paddepoelsterweg en de plaats van maatschap Zwakenberg.

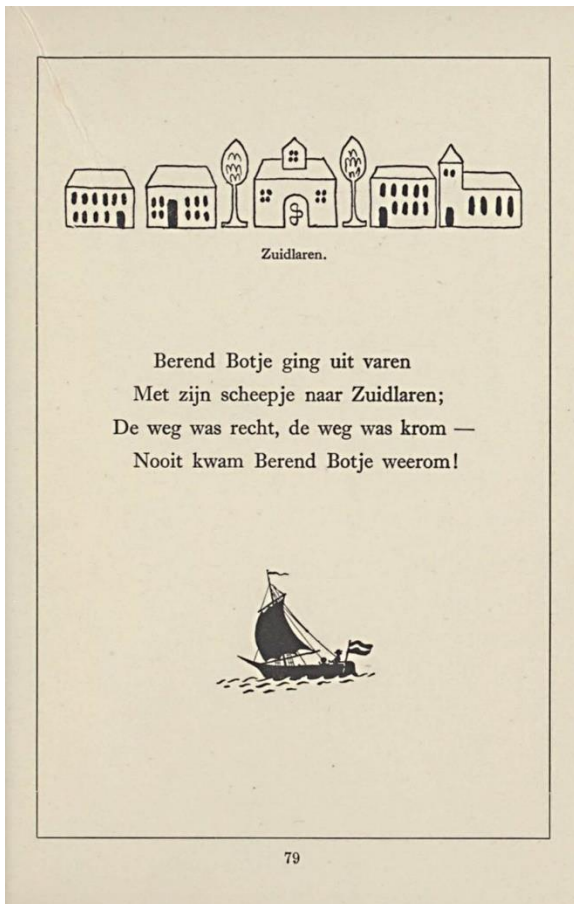
Het rechterpijltje wijst naar de eerder genoemde sloot die ik heb genoemd als mogelijk spoor van de vaarweg tussen de Hunzebedding en Aduard. In feite is de sloot de noordwestelijke grens van een bredere laagte, die op deze uitsnede van de hoogtekaart slechts vaag te zien is. Die laagte kan het overblijfsel van de Aduarder vaarweg zijn. De omstreeks 1850 gebouwde boerderij 'de Paddepoel' ligt in deze laagte. Onderzoek heeft echter uitgewezen dat hier al eerder een gebouw heeft gestaan.¹⁴ Die vaststelling past bij wat we op de plattegrond van landmeester Bierum hebben gezien. Het linkerpijltje wijst naar een rechthoekige oneffenheid in het weiland tegenover het huis Paddepoelsterweg 7. Ben Westerink heeft me jaren geleden op dit plekje gewezen en dit spoor in verband gebracht met de Aduarder vaarroute. Ik ben toen niet op die suggestie ingegaan en heb geopperd dat hier misschien ook een van de schansjes heeft gelegen die in de zomer van 1591 zijn aangelegd als onderkomen voor de soldaten die de ossen van de Groninger 'vetweiders' moesten beschermen. Later heb ik vastgesteld dat zo'n schansje op deze plaats niet in de archieven wordt vermeld en dat het dus niet zo waarschijnlijk is dat het hier om zo'n kleine versterking gaat. Ik denk nu dat Westerink het best bij het rechte eind kan hebben gehad. Dat er een steenhuis heeft gestaan, zoals hij dacht, kan ik vooralsnog niet geloven, maar het lijkt me zeker niet vreemd wanneer hier een omgracht bouwsel heeft gestaan dat iets te maken heeft met de Aduarder vaarroute en de landweg tussen de Aduarder bezittingen en de Hogeweg naar het latere Platvoetshuis ten noorden van Dorkwerd. Voor zover ik weet is op deze plek geen bodemonderzoek gedaan.

Een eind 13e-eeuws alternatief

Zoals gezegd zal het moeilijk zijn geweest om de zojuist aangegeven verkorte vaarweg op diepte te houden. Mogelijk is om die reden aan het einde van de 13^e eeuw een alternatieve route geconstrueerd. Deze is hier ingetekend op basis van sporen die vooral in de oude perceelscheidingen kunnen worden ontdekt. In dit geval gaat het om een vaarweg die vanuit Aduard met enige bochten tot voorbij Oostum loopt en dan in de Reitdiepbedding uitkomt. Voor het bestaan hebben van een dergelijke vaarweg zijn andere aanwijzingen gevonden.

¹⁴ RAAP-NOTITIE 5836 Plangebied Paddepoelsterweg 5 in Adorp (2017)

Berend Botje ging uit varen ...

Het is te mooi om waar te zijn.... De naam Berend verwijst naar Bernardus van Clairvaux, de stichter van de Cistercienser orde waartoe Aduard behoorde, het bootje is de praam die de kloosterlingen gebruikten om vanuit de omgeving van het Zuidlaardermeer naar hun klooster te varen, de vaarweg tussen Aduard en Zuidlaren (vooral de Hunze) was soms recht (want gekanaliseerd), soms krom (want natuurlijk). Ik zou alleen niet weten wat ik Amerika met aanmoet...

Bij Wierum

Het noordelijke uiteinde van de Paddepoelsterweg op de kaart van landmeter Bierum.

(Groninger Archieven, toegang 817-1257.1)

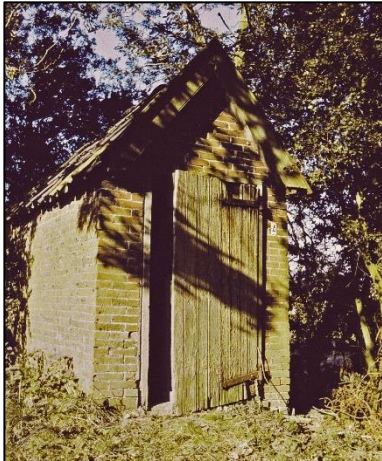
De Scholle is de schouw of veerpont. Het *Selwerder Diepjes* is de oude Hunze.

Deze rivier voerde tot c. 1525 het water af dat aan de oostzijde van de Hondsrug zijn weg naar zee zocht. De hier afgebeelde bedding heeft tussen c. 1200 en c. 1400 ook het water van de Drentsche Aa afgevoerd.

Paddepoelsterweg

Wierum ligt zo ongeveer in het midden van de Ommelanden. Het is dan ook geen wonder dat de kerk van dit wierdedorp in de 16^e eeuw bij herhaling heeft gediend als vergaderplaats van de Ommelander Staten die niets van Groningen wilden hebben en dus niet in de stad bij elkaar wilden komen. De kerk is in 1829 afgebroken. In het tweede decennium van de 20^e eeuw is het grootste deel van de wierde afgegraven; de vruchtbare terpaarde is afgevoerd en verkocht ter verbetering van schrale zandgronden. In de jaren 2006-2008 is de wierde ten dele hersteld met behulp van baggerspecie uit het Van Starckenborghkanaal.

Het voormalige baarhuisje op het kerkhof van Wierum (1975)

Het Selwerderdiepje bij Wierum

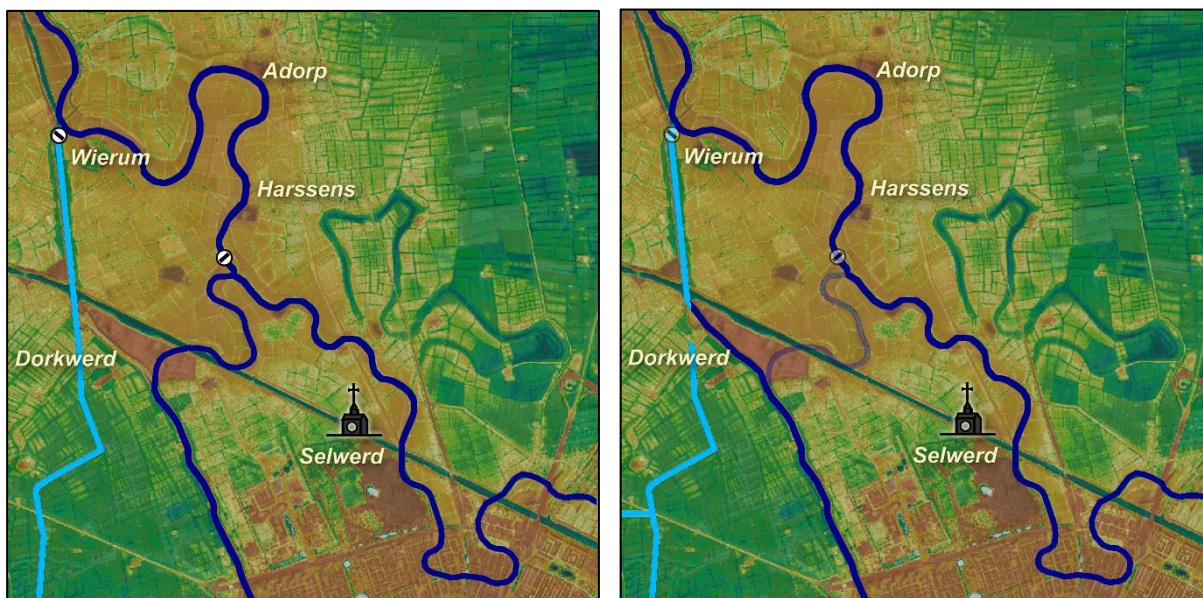

Reitdiep ten zuiden van Dorkwerd

3 Van de brug naar Wierumerschouw

In het voorgaande is al bij herhaling melding gemaakt van een zijlmaar of tochtsloot naar Wierum en een kanaaltje waarlangs het water van de Drentsche Aa vanaf Dorkwerd naar die zijltocht is geleid. De onderstaande kaartjes moeten dat verhaal verduidelijken.

Op de plek die we op de nevenstaande foto zien begint het verbindingsstuk dat kort na 1400 is gegraven tussen het 12^e (?) eeuwse Westerdiep en de omstreeks 1360 gegraven zijltocht naar Wierum. Vanaf dezelfde plek slingerde voordien het Westerdiep (Eelderdiep/Drentsche Aa) naar het oosten om bij de wierde Verswerd de Paddepoelsterweg te kruisen en bij de Mude in de Hunzebedding uit te komen.

Links: A en Hunze komen bij elkaar in de Paddepoel (1365)

Ook de streken die op de Drentsche Aa loosden, hadden last van de opslibbing in de Hoge Paddepoel. Ook het laag gelegen gebied van Hoogkerk en Leegkerk (Lieuwerderwolde) en Dorkwerd kon zijn water moeilijk kwijt. Omstreeks 1360 is voor die streek een aparte afwatering geconstrueerd, die op het linker kaartje is aangegeven met een lichtblauwe lijn. De tocht volgde ten zuiden van Dorkwerd vooral bestaande watergangen, maar ten westen van Dorkwerd en verder naar Wierum werd een kanaal gegraven dat het water in een rechte lijn, de bestaande verkaveling doorsnijdend, naar Wierum bracht. Daar kwam het via een zijl in de gecombineerde bedding van Hunze en Drentsche Aa uit.

We zagen dat in 1365 besloten is een zijl te leggen bij 'Eckerdisstede', waarmee zowel het water van de Drentsche Aa als dat van de Hunze kon worden vastgehouden.

Rechts: Het Westerdiep rechtgetrokken (c. 1400)

Nadat het Aduarderdiep was gegraven en ten noorden van Feerwerd de Aduarderzijl was gelegd (c. 1400) gingen ook Lieuwerderwolde en Dorkwerd daarlangs afwateren. Op het rechterkaartje is linksonder de (lichtblauwe) aanzet te zien van de watergang die bij Slaperstil in het Aduarderdiep uitkwam.

Door deze verandering van de waterstaatkundige situatie kwam de enkele decennia tevoren gegraven tochtsloot naar Wierum vrij om er iets anders mee te doen. Ter vermijding van de hoog opgeslibde Mude sloot men de Drentsche Aa (ook Westerdiep en Groningerdiep genoemd, nu Reitdiep) aan op de zijltocht naar Wierum.

Over de zijlen van 1360 en 1365 (bij Wierum en Eckerdisstede) weten we niets. Het kan zijn dat ze er in 1400 nog waren, maar het is ook mogelijk dat ze toen al waren weggehaald of weggespoeld.

Paddepoelsterweg

Reitdiep tussen Wierum en Dorkwerd

Dit deel van het Reitdiep is omstreeks 1360 gegraven als zijltocht voor Lieuwerderwolde; in of kort na 1400 werd het onderdeel van het Groninger- of Reitdiep.

Wegen en verkavelingspatronen

Ingetekend zijn de Hogeweg van Aduard over Dorkwerd naar de stad, de Gaaikemadijk en zijn verlengde, de Oostumerweg, de Wierumerschouwsterweg, de Scholleweg, de Paddepoelsterweg en de Adorperweg.

Wanneer we ons de oude situatie willen voorstellen, moeten we de huidige infrastructuur voor een groot deel wegdenken. De kadastrale minuut laat ons zien hoe het gebied tussen Aduard en Adorp eruit zag zonder het Van Starckenborghkanaal, de Friesestraatweg, de Provincialeweg naar Winsum en de spoorweg naar Sauwerd. Prominent zichtbaar zijn het Reitdiep (rechts) en het Aduarderdiep (links). Het noordelijke stuk van het Aduarderdiep is omstreeks 1400 gegraven, wat het Reitdiep betreft zagen we dat het stuk tussen Dorkwerd en Wierum omstreeks 1360 door de Lieuwerderwolders en Dorkwerders is gegraven en dat het pas na 1400 onderdeel is geworden van het Reitdiep.

Het kaartje laat mooi zien dat het kanaalvak tussen Dorkwerd en Wierum de oude verkaveling van het kerspel Wierum doorsnijdt. In die verkaveling zijn nog enkele kromme lijnen te zien die herinneren aan de benedenloop van het Peizerdiep of Hunsinge die ooit bij Wierum in de benedenloop van de Hunze uitmondde.

**De brug te
Wierumerschouw**

Het veer (de *scholle*) is
in 1887 vervangen door
een brug.

**Het huis bij de brug van
Wierumerschouw in
1975**

